

Forskerforum

TIDSSKRIFT FOR FORSKERFORBUNDET

ILLUSTRASJON: ØYVIND HOVLAND

Farvel til eksellens

Kvar vart det av styresmaktene sine ambisjonar om at norske forskarar skulle hevde seg i verdstoppen?

Side 16–22

Exit eksellens

Eksellensen har falma som moteord og målestokk for forskning og høgare utdanning. Kva skal vi putte inn i staden?

FOTO: LINA CHRISTENSEN

«Vi har ikkje noko å nedprioritere.» Det sa Oslomet-rector Christen Krogh (t.v.) då Ola Borten Moe la fram utsynsmeldinga.

Eitt av glansnummera til Petter Aaslestad, tidlegare leiar av Forskerforbundet, var å raljere med den «eksellente» ordbruken om forskinga i Noreg. Som i ei spalte i Forskerforum nr. 3/2015: «På høringskonferansen sa kunnskapsministeren, i forbindelse med kvalitet, at vi skal konkurrere om verdensmesterskapet *hver eneste dag*. Det er vel å ta litt hardt i? Hvis verdensmesterskapet blir en daglig foreteelse, innlemmes det i hverdagslivets trivialiteter. Forskning og høgere utdanning har flere mål enn å sanke gullmedaljer. Det hadde vært stimulerende for debatten om politikere – og institusjonsledere – i sin kvalitetsdiskurs også kunne bevege seg utenfor de forslitte idrettsmetaforene.»

Eksellens finst framleis ikkje i norske ordbøker, men har vore eitt av dei store moteorda i forskning og høgare utdanning. I same språklege landskap finn vi adjektiva eksellent og fremragende/framifrå, som i dei høgthengande sentertildelingane frå Forskringsrådet.

Ein ljøs ide, som eg ikkje skal ta æra

for, dukka opp på eit redaksjonsmøte: Er eksellens-praten på retur? Og i så fall: Er det berre ordvala som har endra seg, eller markerer det òg ein annan politikk?

Hovudsaka i denne utgåva tek for seg dette emnet. Vi finn langt på veg støtte for at det har hendt ei dreining. Fleire av dei intervju er inne på at samfunnsnytte og samfunnsoppdrag i staden har fått større plass. Eg vil nemne eit par parallelar: Eksellens vs. samfunnsoppdrag minner om ordparet kvalitet vs. relevans og diskusjonen om kva ein skal leggje mest vekt på, til dømes når Forskringsrådet handsamar søknader om støtte. Eit døme på perversjon er å bruke mykje tankekraft på å passe inn under prioriterte program ved hjelp av utvendige ord. I verste fall kan det gå på kvaliteten laus. Ordparet minner meg òg om topp vs. breidde-diskusjonen, som vi kjenner frå både forskning og idrett. Eit fyndord er «breidde skapar topp», men kor mykje ressursar skal toppane få i høve til breidda? Kor tidleg skal sorteringa starte? Og skal foreldra

til «jenter 12» jobbe dugnad for å finansiere A-laget? Orsak sportsmetaforane, Aaslestad.

Eg har ikkje noko imot at pendelen ser ut til å ha svinga vekk frå eksellensen. Det beste kan verte det godes fiende, og eg er tilhengar av ei brei og demokratisk fordeling av forskingsmidla. Men motstykket til eksellens og spissing treng ikkje vere breidde. Det kan vere spissing mot relevans, og kva er relevans? No for tida tyder det gjerne «innovasjon», «det næringslivet treng» eller «det samfunnet vil trenge i framtida». Frode Helland, dekan ved Det humanistiske fakultetet, Universitetet i Oslo seier det slik i hovudsaka: «Eg merkar ei veldig stor vekt på nytte og effektivitet og økonomisk gevinst, på produktivitet og konkurranseedyktig næringsliv. Det er vanskeleg å tenkje seg at det er gode grunnrasjonale for å utvikle eit godt forskningssystem. Kunnskapsutvikling blir jo driven av nysgjerrigheit.»

Nyttetenkinga som Helland er inne på er sterkt til stades i to nylege styringsdokument frå regjeringa: langtidspanen for forskning og høgare utdanning, som kom fjor haust, og i utsynsmeldinga, som dei la fram før påske. Langtidspanen er med rette kritisert for å ikkje innehalde forpliktande økonomiske prioriteringar. Til gjengjeld er dei faglege prioriteringane mange: seks tematiske satsingar, som «hav og kyst» og «helse» og to nasjonale samfunnsoppdrag, som «berekraftig før». Utsynsmeldinga strammar skruen endå meir til. Regjeringa vil prioritere studie-plassar innan IKT, helse og grøn omstilling. Universitets- og høgskulesektoren er var for politiske signal, og på stutt tid var ord som «utsynsfag» og «utsynsutdanningar» noko som verserte. Statsråd Ola Borten Moe sa til Forskerforum at det er legitimt at samfunnet har nokre overordna mål å nå, underforstått: at forskning og høgare utdanning skal bidra til å nå måla. Eg er heilt samd med Borten Moe i dette, men spørsmålet er kva som er den rette miksen. Kor stort sjølvstende skal enkeltforskaren og -institusjonen ha for å velje fordjuping? Dette er den vanskelege balansegangen.

Kjetil A. Brottveit
Redaktør

«Nyttetenkinga er sterkt til stades i to nylege styringsdokument frå regjeringa.»

16 Kor e eksellensen hen?

Vi parafraserer Jan Eggum og lurer på hvor det har blitt av eksellens-tenkingen om forskning og høyere utdanning.

26 En formel for fascinasjon

Journalistikk og utdanning er i grunnen ganske likt, sier Unni Eikeseth, som driver med begge deler.

30 Synet i maskinen

Maskiner som «ser» ved hjelp av kunstig intelligens blir stadig mer utbredt. Professor Jill Walker Rettberg spør: Hva gjør det med oss?

4 Et spørsmål om tid

Forskerforbundet kjemper for en mer normalisert arbeidstid. Styremedlem Tord Talmo har problemer med å gå foran med et godt eksempel.

6 Utdanningens pris

Regjeringen vil finansiere master- og bachelorutdanninger med samme sats. De møtes med advarsler om at masterutdanninger krever større ressurser.

7 Til klimaaksjon

Scientist Rebellion fester bind for øynene på statuer i Trondheim og Oslo. Bli det dermed fart på klimasaken?

8 Publisering en masse

17 000 artikler i året. Såpass er omfanget på publikasjoner i det digitale megatidsskriftet IJERPH. Masseprodusert og meningsløst, kommenterer kritiker.

11 – Lytter til ekspertene

Ifølge etisk utvalg burde Dagbladet hatt godkjenning for å bruke forskningsaktige metoder i artikkelserie om spiseforstyrrelser. Idrettshøgskolen tar kritikken til seg.

12 Midlertidige gråsoner

Departementet må signalisere tydelig hva som er ønsket og uønsket midlertidighet. Det sier Jens Plante, som har skrevet rapport om midlertidige stillinger i akademia.

FASTE SIDER

- 13 News in Brief
 - 14 Innland
 - 24 Utland
 - 34 20 nøtter
 - 35 Ti kjappe
 - 36 Bøker
 - 39 Tilbakeblikk
-
- 40 Aldri anna enn språk
 - 42 Kronikk
 - 43 Gjesteskribenten
 - 44 Debatt
 - 45 Informasjon fra Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 5/2023 – 55. årgang

FAGBLAD OM FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Forskerforum blir redigert etter redaktørplakaten og er medlem i Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Telefon: 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no

REDAKSJONSSEKRETÆR: Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no

JOURNALISTER: Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no

Kjerstin Gjengedal, kjerstin.gjengedal@forskerforum.no

KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Salgsfabrikken v/Ann-Kristin Valby (Kikki)

E-post: annonser@forskerforum.no. Mobil: 901 19 121

Design: Concorde Design. Trykk: Ålgård Offset.

ISSN 0800-1715. Opplag: 22 314

TORD MJØSUND TALMO

Førstelektor ved Institutt for matematiske fag ved NTNU og hovedstyreprerentant i Forskerforbundet.

AKTUELL MED: Forskerforbundets arbeid med tidspress og merarbeid for vitenskapelig ansatte ved universiteter og høyskoler.

«JEG HETER TORD, OG JEG JOBBER FOR MYE»

Mange i academia elsker jobbene sine og jobber gjerne litt ekstra. Tord Talmo er intet unntak, men som tillitsvalgt for Forskerforbundet er han imot lange arbeidsdager.

På vei til bilen en mandagsmorgen i desember 2021 innså Tord Talmo at han jobbet for mye. Et koronautbrudd hadde stoppet ham fra å reise på en konferanse, men selv om han sparte inn de tre dagene, var uken så stappfull av andre ting at han likevel ikke kom til å rekke alt innen fredag.

– Jeg sendte melding til en kollega der jeg skrev: «Jeg må jobbe i helgen denne uka også.» Det var en av de første gangene jeg tenkte at «jeg jobber for mye, jeg har for mye å gjøre, jeg må begynne å fjerne noe».

– Ja, har du fjernet noe, da?

– Nei, men jeg jobber med det, selv om jeg ikke klarte å si nei til å sitte et år til i håndballstyret. Jeg har ikke søkt på noen nye EU-prosjekter i år, det er første gang på mange år. Men nå nærmer det seg slutten med andre prosjekter, og da må informasjon ut. Så starten av 2023 har vært veldig tøff, og ikke nødvendigvis bare gledesfylt. Når det blir så mye i perioder, føles det mer som jobb enn som fritid.

– Sa du nå at jobben føles som jobb og ikke som fritid?

– Ja, når det blir lange dager og mye kveldsarbeid.

– Var det etter dette du begynte å engasjere deg i arbeidstid?

– Det startet egentlig da jeg jobbet på Høgskolen i Sør-Trøndelag. Vi hadde en rektor som utvidet ordinær undervisningstid fra 16.00 til 16.15. Nå er standarden at vi foreleser til 17 og 18. Det er jo ikke sånn vi vil ha det, vi vil ha muligheten til å utføre kjerneoppgavene våre innenfor en regulert arbeidsdag.

– Handler det om mengde eller om tidsrom? For hvis du jobber til klokken seks på kvelden, kan du vel bare begynne litt senere?

– Det henger sammen. NTNU har kuttet mye i administrasjon, og det har ført til at oppgavene mine, som vitenskapelig tilsatt, har blitt flere og tilnærmet umulig å gjøre innenfor arbeidstiden. Arbeidstidskampanjen handler om at vi må være i stand til å gjøre de oppgavene vi er satt til å gjøre. Det blir en vane og en kultur for at man kan være lenge på kontoret, bruke litt helger og kvelder. For oss som er i stillinger som er delt mellom forskning og undervisning, blir ofte de faste

– Jeg synes det er like gøy å skrive på en artikkel som å se på Lindmo på fredagskvelden.

oppgavene – administrasjon, forelesninger og møter – gjort i arbeidstiden, og så blir forskning eller utviklingsarbeid gjort på kveldstid eller i helgen. Det er det som er det problematiske – at problemet er så sammensatt.

– Ja, hvor mye jobber en førstelektor som deg, da?

– Ifølge tallene oppgir vi at vi jobber 46 timer i uken i snitt. I perioder er det veldig, veldig mye å gjøre, i andre perioder er det roligere. Jeg tør ikke å si hvor mye jeg har jobbet, inkludert reisetid, frem til utgangen av mars i år. Det vil jeg ikke ha på trykk.

– Kan ikke folk bare skrive timelister, så man får dokumentert hvor mye de jobber?

– Ja, det kan man godt gjøre. Problemet er at det har ikke noe å si. For uansett hvor mye du dokumenterer timer og overtidsarbeid, så har du ikke muligheten til verken å få overtidsbetalt eller få avspasert.

– Hvorfor ikke det, da?

– For det første, banalt nok, så har du rett og slett ikke tid, og du kan ikke ta deg fri når du har pålagte oppgaver. Det er også litt kulturelt betinget. Det er en tradisjon for at man jobber mye, og at det er en del av den identiteten du har som vitenskapelig tilsatt: Du liker å jobbe mye. Jeg synes det er like gøy å skrive på en artikkel som å se på Lindmo på fredagskvelden.

– Er det da et problem at de som elsker å forske og beskriver det som nærmest en hobby, gjør det utenfor den ordinære arbeidstiden?

– Det reelle problemet er at i NIFUs tidsbruksundersøkelse sier 76 prosent at de bruker mer av fritiden sin enn ønskelig på jobben. Selv om vi utdanner oss til noe vi liker å jobbe med, er det fortsatt en jobb, som bør være regulert og mulig å gjøre innenfor den tiden du får betalt for. Vi skal aldri nekte noen å bruke mye tid på jobben sin eller tenke at det man driver med, er gøy. Problemet er at selv om jeg kan jobbe mye, så har ikke alle kollegaene mine den samme muligheten. Da blir de hengende etter i karriereutvikling og sannsynligvis i lønnsutvikling også. Over tid er det et enda større problem, fordi vi stadig hever listen for hva som kreves. Hvis det er sånn at alle hele tiden gjør litt mer, blir det vanskeligere og vanskeligere å få det karriereløftet, eller det nye trinnet i karrierestigen. Det er et problem for alle som jobber her allerede, og særlig for de unge som kommer etter oss.

– Når Forskerforbundet snakker så mye om at man jobber i gjennomsnitt 46 timer i uken, er ikke dere også med på å heve den listen?

– Jeg hadde ikke lyst på det spørsmålet. På landsrådet i Forskerforbundet sa jeg: «Velkommen til AA, Anonyme Akademikere, jeg heter Tord, og jeg jobber for mye.» Vi som jobber for mye, er åpenbart en del av problemet. Forskerforbundet er ikke en del av problemet ved å påpeke fakta og si at vi ikke ønsker at det skal være sånn. Tvert imot, jeg synes det er viktig at vi prater om det.

– **Er dette lønnskamp? Er det fordi dere vil ha mer betalt og overtidsbetaling?**

– Jeg mener ikke det. Du skal ha betalt for jobben du gjør, men det største problemet for min del er at man får ikke gjort jobben sin på en god måte. Man må saldere et eller annet, skofte unna noe eller gjøre noe godt nok i stedet for veldig bra, for å få tid til å gjøre det man ønsker å gjøre. Jeg tror ikke løsningen er mer lønn, det gjør ikke noe med kjernen i problemet.

– **Men er ikke det helt greit da, å gjøre ting godt nok? Er det ikke sånn i alle yrker at hvis du virkelig vil nå toppen, så må du legge inn en ekstra innsats?**

– Jo, men samtidig blir vi påvirket av andre ting. Ved NTNU

har vi en strategi som sier at vi skal være internasjonalt fremragende. Når vi får høre at det er utopisk å tro at vi greier å konkurrere på internasjonalt nivå hvis vi skal jobbe 37,5 timer i uken, så setter det en del premisser.

– **Hvem er det som sier det?**

– Ledelsen uttaler den type ting, og når de blir forelagt tallene for hvor mye det jobbes, så trekker de litt på skuldrene og sier at «våre ansatte vil jobbe så mye».

– **Jeg har hørt en vits om at dere jobber sju dager i uken, men dere har i det minste friheten til å bestemme hvilke sju dager i uken dere skal jobbe. Hvor mye vil dere egentlig at arbeidsgiveren får bestemme?**

– Jeg tror det er vanskelig, og heller ikke ønskelig, at en arbeidsgiver for eksempel skal gå inn og fortelle meg eller andre at «nå jobber du for mye, så nå må vi ta fra deg fire veiledningsoppdrag, slik at du faktisk får normal arbeidstid». Det er noe av problemet, at vi ikke har lyst til å slippe noe av det vi driver med.

◆ AV JULIA LOGE

■ **Tord Talmo vil normalisere normalarbeidsdagen, men synes selv han er en del av problemet: – Noen ganger går jobb og fritid hånd i hånd. Jeg må jo med hånden på hjertet si at jeg synes det er gøy.**

FOTO: PATRICK WALLIN

Masterstudier kan få mindre tilskudd

Regjeringen foreslår at bachelor- og masterstudier skal finansieres med samme sats. – Det er dyrere å tilby masterutdanninger enn bachelorutdanninger, advarer dekan.

FINANSIERING I dag er det ulike satser for bachelor- og masterstudier. Men det kan det bli slutt på. Nå ønsker regjeringen at studier skal finansieres etter fagområde, uavhengig av hvilket nivå studenten er på.

– Vi bruker vesentlig mer ressurser på masterstudenter, advarer Anne Julie Semb, dekan ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Oslo (UiO).

I dag er for eksempel satsen per studieplass på bachelornivå innen humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag 70 600 kroner, mens den er 98 400 kroner på masternivå. Med regjeringens nye forslag vil satsen for en statsvitenskapstudent bli den samme uavhengig av om studenten går første året eller siste.

Forslaget er en del av Utsynsmeldin-

– Samfunnet trenger flere med masterutdanning, sier Jan Erik Askildsen.
FOTO: TORHILD DAHL, UIB

gen, som kom før påske, der regjeringen foreslår å forenkle finansieringssystemet for universiteter og høyskoler. Detaljene blir først klare i oktober, når statsbudsjettet for neste år legges fram.

– DYRERE STUDIER Å DRIFTE

Ifølge Semb er det gode grunner til å ha forskjellige satser. Hun peker på at det er færre studenter per underviser på master- enn på bachelornivå. I tillegg skriver masterstudenter hver sin store oppgave som de får individuell veiledning til.

– Det har sammenheng med at studiene er mer forskningsnære enn vi makter på bachelornivå. Det krever mer lærerressurser.

– Er du urolig for at det skal ramme bestemte masterprogrammer?

– Nei, det gjenstår å se. Hvordan det nøy-

aktig vil slå ut for vårt fakultet, er ikke klart. Det kommer an på hva slags pakke som blir gjeldende. Men alle våre masterprogrammer har oppgave med individuell veiledning. Så det er ikke særlig ett program, men masterundervisningen totalt sett, som eventuelt kan bli rammet, sier Semb.

– BACHELOR HAR HØY STATUS

Hun får støtte av Jan Erik Askildsen, dekan ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Bergen. Hadde det vært opp til ham, hadde man beholdt skillet.

– Det ene er at det er dyrere å tilby masterutdanninger enn bachelorutdanninger. Det krever mer ressurser per student. Det andre er at vi har et samfunnsoppdrag, der vi skal gi flere studenter en femårig masterutdanning, sier Askildsen.

– Det er ikke alltid så lett å få jobb med kun bachelor. Kan det tenkes at det vil heve statusen til bachelorutdanningen?

– Bachelor har høy status. Det er ingenting galt med å avslutte studiene etter en bachelor. Mange får den kompetansen de trenger. Faren er at det blir færre av dem som har nytte av enda lengre utdanning, og at det også blir et insentiv til å lage enda kortere utdanninger enn en bachelor, sier Askildsen.

MOT KORTERE UTDANNINGER

– Universitetet har i oppdrag å utdanne folk som skal fylle jobber i offentlig forvaltning og privat næringsliv, men det er farlig å lage et opplegg som vrir oss i retning av veldig mange kortsiktige yrkesrettede utdanninger som på kort sikt synes relevante, men som det ikke er sikkert er relevante på lang sikt, sier Askildsen.

Han forteller at fakultetet nylig har laget en strategi der en viktig målsetting er å styrke mastergradsutdanningen og å legge til rette for at flere studenter får kompetansen de trenger for å komme inn på master.

– Hvis du får et belønningssystem som ikke legger til rette for dette, kan det bli en utfordring å følge opp, sier Askildsen.

– HÅPER DET IKKE SENKER NIVÅET

– Det er bekymringsfullt at vi vet så lite som hva det vil innebære i praksis, sier Frode Helland, dekan ved Det humanistiske fakultetet ved UiO.

Han synes det er helt rimelig at det brukes mer ressurser på masterstudenter. Lavere grads-studenter går i større grad på store forelesninger. Masterstudier er en slags forskeropplæring som krever en annen innsats fra institusjonene.

– Når skillet blir borte, vil det belønne institusjoner som ikke har mastergradstudenter. Jeg håper ikke det fører til at det senker nivået på masterstudier. Men om det blir press i den retningen, vet vi ikke ennå.

AV LINA CHRISTENSEN

– Mastergrader er dyrere studier å drifte, sier Anne Julie Semb.

FOTO: UIO

Kva er ein vellukka klimaaksjon?

Dei siste vekene har Scientist Rebellion sett bind for augo på statuar i Trondheim og Oslo. Men har slike aksjonsformer effekt?

AKTIVISME – Eg deltok ikkje på det internasjonale møtet der denne ideen kom opp, men han vart møtt med entusiasme og sett i verk med ein gong, fortel Salomé Bourg, postdoktor i biologi ved NTNU og medlem av protestrørsla Scientist Rebellion.

Rørsla har brukt dei siste søndagsmorgonane til å setje bind for augo på kjende statuar i bybiletet i Trondheim og Oslo. Det same har skjedd i titals andre byar over heile verda. Bodskapen er at styresmaktene lukkar augo for alvoret i den siste rapporten frå FN's klimapanel (IPCC) og ikkje handlar raskt nok for å kutte klimagassutslepp.

Men er verkeleg nokre statuar med bind for augo det som skal til for å få fart på sakene?

– Det fine med denne aksjonen er nettopp at det krev lite innsats. Kven som helst kan vere med, samstundes som det er lett å skape merksemd og rekruttere nye deltakarar. Så langt har vi vore ute fire søndagar på rad, og fleire har slutta seg til oss kvar gong, seier Bourg.

– Er målet då først og fremst å rekruttere fleire medlemmar til Scientist Rebellion?

– Nei, målet er å skape merksemd om IPCC-rapporten og få styresmaktene til å handle. Med denne aksjonen viser vi at vi står samla, sjølv om vi aksjonerer på ulike kontinent.

LÅGTERSKEKLAKSJON

Scientist Rebellion er ein systerorganisasjon av Extinction Rebellion og nyttar aksjonar – både lovlege offentlege markeringar som statuekampanjen og aksjonar som inkluderer sivil ulydnad – for å skape merksemd om klima- og naturkrise. I førre nummer av Forskerforum sa postdoktor ved Universitetet i Oslo og tidlegare leiar av Natur og Ungdom, Bård Lahn, at spesielt sivil ulydnad fungerer best når det er ein del av eit konkret saksarbeid der påverknad gjennom vanlege politiske kanalar ikkje har ført fram. Ifølgje Lahn er det å skape forstyringar berre for å få merksemd truleg mindre effektivt.

Bourg fortel at statueaksjonen berre er ein av fleire framstøytar for Scientist Rebellion, og at dei også arbeider gjennom andre kanalar.

– Eg forstår spørsmålet om i kva grad statueaksjonen peikar på noko konkret mål.

– Med statuekampanjen kan vi skape merksemd med minimalt med innsats, seier Salomé Bourg.

FOTO: NTNU

FOTO: SCIENTIST REBELLION

■ Masterstudent Rita Obrist frå Scientist Rebellion set bind for augo på statuen av Peter Wessel Tordenskiold i Trondheim.

Vi prøver å skaffe merksemd om IPCC-rapporten, som ikkje handlar om eitt spesielt tiltak, men trekkjer fram mange ulike tiltak som kan setjast i verk, men som samfunnet vel å la vere å iverksetje, seier ho.

– Som forskarar ønskjer vi endring på mange plan, og vi er også involverte i internasjonale prosessar med meir spesifikke mål. Men dette er ei aksjonsform der vi kan auke merksemda med minimalt med innsats.

VIL ENDRE OLJEØKONOMIEN

– De nyttar slagordet «lytt til forskinga». Men forskinga kan ikkje fortelje kva som er rett, til dømes når utbygging av fornybar energi kjem i konflikt med naturmangfald eller urfolksrettar?

– Det vi seier, er at styresmaktene må lytte når forskinga fortel at det trengst handling. Men vi seier ikkje at forskinga gjev enkle og eintydige svar. Ulike stader vil ha sine spesifikke spørsmål, og vi seier ikkje at vi har alle svara, men at vi treng at fleire folk arbeider med å finne dei, seier Bourg.

– I Noreg er til dømes ei av dei største utfordringane at økonomien er sentrert rundt oljeproduksjon, og at oljebransjen sysselset mange menneske som det kunne vore meir bruk for andre stader. Vi må tenkje

på korleis vi kan slutte med det, og korleis vi kan fase ut utdanning av arbeidstakarar til denne bransjen.

Dette er eit tema Scientist Rebellion i Noreg arbeider med, og her kjem det eit program om få veker, ifølgje Bourg.

INGEN STATUAR TOK SKADE

Både i Noreg og internasjonalt har klimaaktivistar fått mykje negativ merksemd i samband med forstyrrende aksjonar som trafikksperringar og ikkje minst markeringar på kunstmuseum. I fjor haust prøvde ein student og ein tilsett ved NTNU å lime seg fast til Edvard Munchs måleri «Skrik» på Nasjonalmuseet i Oslo. Dei vart nyleg dømde til bøter i Oslo tingrett.

Til samanlikning har statuekampanjen så langt berre fått positiv merksemd i Noreg, fortel Bourg.

– Dette er jo ikkje skadeverk, berre eit bind for augo. Vi er ute tidleg på søndagane og er ikkje i vegen for nokon medan vi held på. Mange har teke kontakt og sagt at dei tykkjer det vi gjer, er bra. Eg veit at i nokre andre land har aksjonistane fått bøter, men i Noreg har vi så langt ikkje fått negative tilbakemeldingar, seier ho.

♦ AV KJERSTIN GJENGEDAL

– Jeg føler meg lurt

Norsk professor var emneredaktør i et tidsskrift, men visste ikke om over 300 spesialnummer i hans navn. Nå er tidsskriftet «disket».

PUBLISERING International Journal of Environmental Research and Public Health (IJERPH) pleide å være et respektabelt tidsskrift. Men noe skjedd: Akseptraten gikk opp, og antallet publiserte artikler og antall spesialnummer skjøt i været.

FJERNET FRA KVALITETSVURDERING

Nå har analyseselskapet Clarivate (se faktaboks) luket ut tidsskrift som har endret redaksjonell profil slik at kvaliteten har gått ned.

«Behovet for data med høy kvalitet fra nøye utvalgte kilder blir stadig større ettersom det vitenskapelige rullebladet blir stadig mer forurenset», skrev sjefredaktør Nandita Quaderi i en melding da 50 titler var fjernet.

Clarivate selv publiserer bare hvilke tidsskrift som fortsatt står på listen, men andre har sammenlignet og funnet at så langt i år er over 80 titler fjernet fra deres indeks.

På listen er det store og små titler, store og små forlag. Blant titlene som er fjernet, er IJERPH, som gis ut av det kinesisk-eide forlaget MDPI. I fjor ble over 17 000 artikler publisert i dette digitale megatidsskriftet med åpen tilgang.

Også i Norge er tidsskriftet mye brukt. Forskere ved norske institusjoner publiserte i IJERPH 215 ganger i fjor, ifølge databasen Cristin. Så langt i år har rundt 50 artikler i IJERPH medforfattere ved norske institusjoner.

RASK FAGFELLEVRURDERING

Lina Stangvaltaite-Mouhat ved UiT-Norges arktiske universitet er en av de norske forskerne som har publisert i IJERPH, til tross for at hun har visst om det dårlige ryktet både det og andre MDPI-tidsskrift har hatt. Hun skriver at tidsskriftet har fått gode kvalitetsvurderinger både i Norge og internasjonalt, har relevante spesialutgaver og rask fagfellevurdering.

Tidsskriftet har fått kritikk for at fagfellevurderingen tar så kort tid. Det kan være en indikator på slurv, men det stemmer ikke med Stangvaltaite-Mouhats erfaringer.

– Jeg er fornøyd med vurderingsprosessen, både varigheten og kvaliteten, skriver hun.

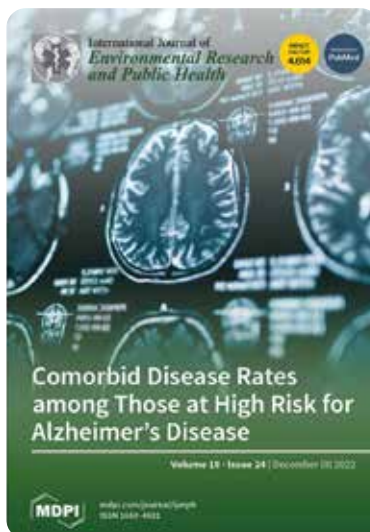
Hun har også vært fagfellen som gjør vurderinger, og da får hun sju dager på seg til å vurdere manuskriptet, og så får innsenderen ti dager til å svare på kommentarene.

– Jeg er enig i at prosessen er rask, men jeg

FOTO: SENTERPARTIET

■ – Jeg vet i hvert fall at jeg ikke vil ha 360 spesialutgaver som står med mitt navn, sier Jon Øyvind Odland.

■ 2022-utgaven av tidsskriftet IJERPH kom i desember, men spesialutgavene kan komme daglig.

Impact factor (IF)

- Skal måle påvirkningskraft for et tidsskrift.
- Clarivate beregner forholdet mellom hvor mange artikler tidsskriftet gir ut, og hvor mye artiklene blir sitert.
- Et tidsskrift med få artikler som blir sitert av svært mange, får høy impact, et tidsskrift som publiserer alt de får fatt i, men uten at andre siterer og bygger videre på artiklene, får lav impact.
- Et par tidsskrift har en IF på over 100, men alt over tre regnes ofte som bra.
- Clarivates beregninger publiseres i Web of Science.

antar at hvis det er behov for lengre tid, så blir det gitt. Den korte vurderingsprosessen er i tråd med min arbeidsmåte, så personlig har jeg ingen problemer med det, skriver Stangvaltaite-Mouhat.

At IJERPH ikke lenger er indeksert i Web of Science, endrer likevel litt på forholdet Stangvaltaite-Mouhat har til tidsskriftet, for hun har blitt invitert til å være redaktør for en spesialutgave, men kommer ikke til å gjøre det.

MANGE SPESIALUTGAVER

I 2016 publiserte IJERPH rundt 1300 artikler. Men så begynte antallet artikler å stige bratt. Innen 2022 var det trettendoblet til over 17 000 artikler. Så langt har 2023 også vært et produktivt år, tidsskriftet har allerede gitt ut 4600 artikler.

Den store veksten kan tilskrives at tidsskriftet hadde over 3000 spesialutgaver i fjor, skriver Paolo Crosetto på Twitter. Det er ikke uvanlig at tidsskrift innimellom lager en spesialutgave, for eksempel for å gå grundig inn i et tema. Men alarmen går når det blir flere spesialutgaver enn vanlige utgaver. En av grunnene til det er at spesialutgavene ofte ikke redigeres av den vanlige redaksjonen, men av noen utenfor. Det kan være håndplukkede eksperter innen det utvalgte temaet, men det kan også være individer som ønsker å slippe inn artikler av lav kvalitet mot betaling.

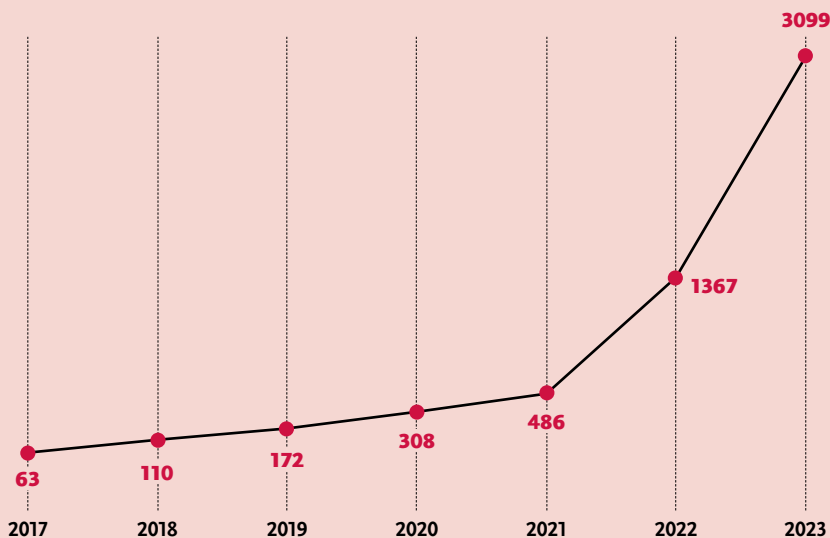
FRATRER SOM REDAKTØR UMIDDELBART

Tidsskriftet har flere seksjoner, og UiT-professor Jon Øyvind Odland er seksjonsredaktør for global helse. Når Forskerforum kontakter ham, har seksjonen 369 åpne spesialutgaver, det vil si spesialutgaver der det er mulig å sende inn artikler nå.

Først forklarer Odland at de bruker spesialutgaver for eksempel for å løfte fram unge forskere, men at kvalitetsvurderingen er den samme. Han har også blitt informert om Clarivates beslutning, men forstår det som at kanskje noen andre seksjoner har blitt litt for ivrige og latt kvantitet gå foran kvalitet, mens det på hans felt legges vekt på faglig grundighet. Antallet åpne utgaver må være en feil, mener Odland.

I en travel dag på klinikk og med pasienter ser Odland nærmere på listen over spesialutgaver. Først kommer en e-post: «Jeg kan umiddelbart se at jeg bare har godkjent 8–10

Antall nye spesialutgaver per år i IJERPH

Kilde: @paolocorsetto. Data skrappt fra forlaget MDPIs nettsider.

– Jeg trekker meg nå ut fra faglige hensyn. Når jeg oppdager noe som er så useriøst, har jeg ikke noen ambisjoner om å reformere det.

JON ØYVIND ODLAND

av de 369 som ligger der. Altså kan jeg ikke stole på utgiver i denne saken.»

En time senere kommer en ny: Odland har funnet ni spesialutgaver som han har godkjent, og 360 som han ikke kjente til: «Det er vel da man føler seg lur! Det kan godt være gode hensikter fra noen. Men det er også et redaksjonelt ansvar. Jeg sender umiddelbart en mail til IJERPH og fratrer

som redaktør for Global Health.»

– Faglig sett kan ikke jeg være bekjent av å være del av noe sånt: Jeg står jo som ansvarlig redaktør for masse som jeg ikke har sett. Jeg har levd i god tro og kontrollert det som jeg har godkjent. Men dette er helt på siden av det systemet som jeg har hatt og godkjent. Jeg aner ikke om det er fagfellevurdert, sier Odland til Forskerforum.

– Jeg trekker meg nå ut fra faglige hensyn. Når jeg oppdager noe som er så useriøst, har jeg ikke noen ambisjoner om å reformere det.

Odland vil fortsatt anbefale andre å sende inn manuskripter til IJERPH, men ikke til spesialutgavene.

– Du skrev at du føler deg lur, kan jeg sitere deg på det?

– Ja, absolutt, for det handler om disse spesialutgavene som har gått helt ut av kontroll.

– MASSEPRODUSERT OG MENINGSLØST

– Det er helt ute av kontroll, istemmer Morten Oksvold.

Han er kreftforsker ved Oslo universitetssykehus og har brukt databasen Dimensions til å søke etter artikler der det står at de ikke deler data, selv om artiklene utgir seg for å være originalartikler med data.

Ved nærmere ettersyn er det gjennomgående dårlig kvalitet på artiklene, ifølge Oksvold. Han har også kommentert flere artikler på nettstedet PubPeer.

– Som regel får du ikke svar. De gangene jeg får svar, er det bortforklaringer og veldig sjelden oppklarende eller noe du kan forstå og godta.

Oksvolds bekymring som helseforsker er at artiklene skal bli sitert av andre som fabrikerer artikler, slik at de får kunstig høy sitering og noen begynner å kaste bort ressurser på å følge opp blindspor, i verste fall i kliniske forsøk med pasienter.

I IJERPH fant han over 6000 slike fra de siste to årene, og han mener det «tyder på publisering av masseproduserte meningsløse artikler uten vitenskapelig innhold», ifølge en kommentar på nettsidene til Kanalregisteret.

Kanalregisteret brukes til å vurdere kvaliteten på tidsskrift, der X er tvilsomme tidsskrift, 1 er gode tidsskrift og 2 er de veldig gode. IJERPH er på nivå 1. Siden tidsskriftet er tatt ut av Web of Science, mener Oksvold at Kanalregisteret burde reagere. Men ifølge Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse, som administrerer Kanalregisteret, kan det ta minst et år å endre status.

Forskerforum har vært i kontakt med IJERPH, men vi har ikke fått svar på spørsmålene våre.

➡ AV JULIA LOGE

– NESTE GANG SIER VI NEI

Dagbladets omdiskuterte artikkelserie om spiseforstyrrelser i toppidrett involverte flere forskningsinstitusjoner. Idrettshøgskolen vil ikke ta lignende oppdrag fra media igjen.

ETIKK Forskerforum skrev i nr. 2/2023 om kontroversene rundt Dagbladets artikkelserie om spiseforstyrrelser i langrenn og skiskytting. I artikkelserien brukte Dagbladet en rekke forskningsaktive metoder, blant annet blodprøver og avanserte spørreundersøkelser.

I mars sa Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin og helsefag (NEM) at Dagbladets undersøkelser er å regne som helseforskning. Derfor skulle de hatt etisk forhåndsgodkjenning etter helseforskningsloven. Saken ligger nå hos Helsetilsynet, som foreløpig ikke har kommet med noe vedtak.

NEMs vurdering åpner for selvransaking hos forskere, helsepersonell og forskningsinstitusjoner som på ulikt vis ble involvert i eller leverte data til Dagbladets prosjekt. Norges idrettshøgskole (NIH) endrer nå sine rutiner i slike saker.

– Vi lytter til ekspertene i NEM og Helsetilsynet. Her har det kommet en ganske tydelig avgjørelse, sier instituttleder Klavs Madsen ved Institutt for fysisk prestasjons- evne ved NIH.

SKANNET TIDLIGERE IDRETTSUTØVERE

Som en del av prosjektet gjennomførte Dagbladet undersøkelser av beintetthet hos tidligere landslagsutøvere. Slike undersøkelser kan avdekke forstadier til beinskjørhet, som

særlig rammer kvinner. Hypotesen Dagbladet la til grunn, var at lavt inntak av næringsrik kost i løpet av idrettskarrieren kan ha gitt skadevirkninger seinere i livet i form av økt risiko for beinskjørhet.

NIH bidro med røntgenskanning av de av deltagerne som bodde i Oslo-området. NIH deltok ikke i utforming av hypoteser eller analyse av dataene i etterkant. Metoden som ble brukt, er såkalt DXA-skanning.

Madsen sier at det ikke er uvanlig at NIH gjør DXA-skanninger av idrettsutøvere. Det skjer som et ledd i helseundersøkelser, og alltid etter rekvisisjon fra lege.

Også i Dagbladets tilfelle forelå det rekvisisjon, fra en lege som samarbeidet med Dagbladets prosjekt. Resultatene ble sendt tilbake til samme lege og analysert av en forsker som ikke er tilknyttet NIH.

HAR ENDRET PROSEDYRENE

Madsen sier at NIH også i fremtida vil ta slike oppdrag som en del av helseundersøkelser av idrettsutøvere, men si nei til oppdrag fra media.

– Her har det kommet en ganske tydelig avgjørelse, sier instituttleder Klavs Madsen.

FOTO: NIH

– Vi har endret våre prosedyrer slik at vi er sikre på at data ikke når offentligheten på noen måte, sier Madsen.

Han sier at NIH ikke så på sitt bidrag til Dagbladets prosjekt som omfattet av helseforskningsloven. Men han legger til at rutinene nå endres i tråd med det han oppfatter som en klar anbefaling fra NEM.

– Det er jo eksperter som sitter der, og dem skal vi lytte til, sier han.

– Vil dere si nei neste gang en

avis spør?

– Ja, helt klart, sier Madsen.

Han legger til at NIH også har et ansvar innen formidling av forskningsresultater, og at dette ikke skal stoppe.

– Vi har en samfunnsoppgave i å formidle kunnskap. Vi arbeider tett med journalister om mange ting. For oss er det snakk om å finne den rette balansen når vi samarbeider med journalister, sier han.

OPPFATTET PROSJEKTET JOURNALISTIKK

Forskerforum har fått innsyn i korrespondansen mellom Dagbladet og NIH. Det framgår der hvordan undersøkelsene ble avtalt, og hvordan resultatene skulle overbringes. Dagbladet betalte 940 kroner per deltager. NIH var kjent med at undersøkelsene ble rekvirert som en del av Dagbladets undersøkelser, men oppfattet det som et journalistisk prosjekt.

– Burde dere forstått at dette kunne være et prosjekt som krevde forhåndsgodkjenning etter loven?

– Det var i hvert fall ikke slik vi tenkte, sier Madsen.

Han sier at man i ettertid kan se at datainnhenting oppfyller en av definisjonene i helseforskningsloven, nemlig at hensikten er å skaffe til veie ny kunnskap om helse. Samtidig sier Madsen at Dagbladets prosjekt ikke oppfyller kravene til forskning.

– Jeg mener at dette ikke er et forskningsprosjekt. Det inngår for eksempel ikke kontrollgrupper. Resultatene kunne ikke blitt publisert i et vitenskapelig tidsskrift, sier han.

Dagbladet mener på sin side at artikkelserien ikke var noe annet enn journalistikk, og avviser at den skal underlegges et forskningsetisk regelverk.

AV ASLE OLAV RØNNING

Kjøp reiseforsikring før du bestiller reisen

Da gjelder også avbestillingsforsikringen.

Foto: 123rf.com

Årspris:
Én person kr 1 076
Familie kr 1 365

Forskerforbundets reiseforsikring

- Rimelig medlemspris
- Ingen egenandel
- Gjelder i hele verden
- Gjelder på reiser inntil 100 dager

Les mer her:

● forskerforsikring.no

FORSKER
FORBUNDET

Hva er ønskelig midlerti

Rapport anbefaler klare retningslinjer for hva som er akseptabelt når forskere skal ansettes.

MIDLERTIDIGE ANSETTELSE Midlertidig ansettelse og usikre ansettelsesforhold er hverdagen for mange forskere ved universitetene. En rapport fra firmaet Proba samfunnsanalyse tar til orde for klare definisjoner om hva som er OK, og hva som ikke er OK når det gjelder bruk av midlertidige ansettelser.

– Det er ikke tvil om at spillereglene i arbeidslivet skal gjelde i UH-sektoren. Samtidig er det noen stillinger i akademia som skal være midlertidige, sier Jens Plahte i Proba.

Plahte har vært prosjektleder for rapporten, som er skrevet på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet. I rapporten trekkes det opp et skille mellom ønsket og uønsket midlertidighet. Eksempler på ønsket midlertidighet er ph.d.-stillinger og postdoktorstillinger når sistnevnte ordning brukes som den er ment.

FAST, MEN MIDLERTIDIG

Men det finnes også uønsket midlertidighet og det Plahte omtaler som en gråsone. Her kommer faste stillinger som er eksternt finansiert og i staten har et annet og svakere stillingsvern enn andre faste stillinger.

Disse stillingene kalles av noen «faste midlertidige», mens rapporten foreslår å kalle dem *vilkårsstillinger*.

– Og så har vi noe som jeg mener er klart uønsket, sier Plahte.

Det er å bruke postdoktorer som midlertidig arbeidskraft. Det kan være tilfellet når postdoktorstillinger blir opprettet for å fylle et midlertidig behov for forskerinnsettelse i et prosjekt, uten at stillingen bidrar til at den ansatte blir kvalifisert for en fast vitenskapelig stilling. Dette kan for eksempel gjelde kortere postdoktorengasjementer uten undervisning.

MANGLER STYRINGSSIGNALER

I arbeidet med rapporten har Proba intervjuet ledere på institutt- og fakultetsnivå ved flere universiteter. Mange av dem mener at nivået av midlertidige ansettelser nå er så

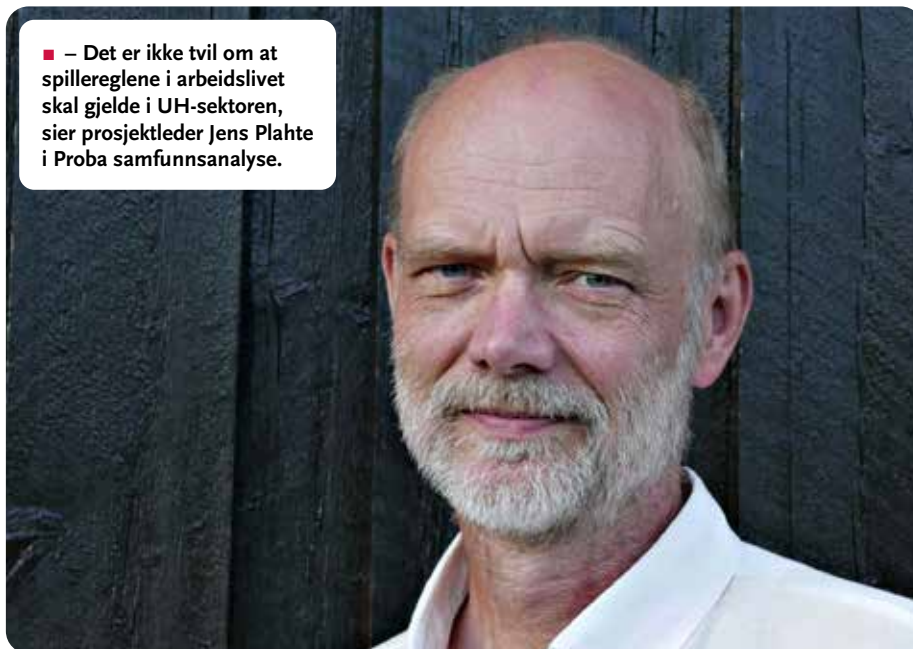

FOTO: PRIVAT

■ – Det er ikke tvil om at spillereglene i arbeidslivet skal gjelde i UH-sektoren, sier prosjektleder Jens Plahte i Proba samfunnsanalyse.

lavt som det er mulig å komme. Har de rett i sin beskrivelse?

Plahte sier at det ikke er mulig å svare på så lenge det ikke finnes klare definisjoner for hva som skal regnes som uønsket midlertidighet. En av anbefalingene i rapporten er at Kunnskapsdepartementet bør avklare hva som skal regnes som midlertidighet, og hvilket nivå av den uønskede midlertidigheten som kan regnes som akseptabelt.

Så lenge «gråsonen» får leve i fred, er det også vanskelig å komme opp med gode tall og virkelighetsbeskrivelser.

– Departementet må signalisere tydelig hva som er ønsket, og hva som er uønsket midlertidighet, og så må de forklare sektoren hvordan de ønsker dette rapportert, oppfordrer Plahte.

Slike styringssignaler vil gjøre det enklere for ledere på institutt- og fakultetsnivå å vite hva som er forventet.

TUNGE SATSINGER

Flere av dem som er intervjuet i rapporten, knytter eksternt finansiering og midlertidighet tett sammen. Eksternt finansiering fører ofte til midlertidig ansettelse. Dermed blir det den enkelte forsker, og ikke arbeidsgiveren, som må ta risikoen for at finansieringen kan falle bort.

Koblingen mellom eksternt finansiering og midlertidig ansettelse er ifølge rapporten paradoksal. Den betyr at på de områdene der Norge virkelig skal satse, bygges det opp store grupper av midlertidig ansatte forskere.

De tematiske satsingene og de frie midlene fra blant annet Norges forskningsråd går i stor grad til å finansiere midlertidige stillinger. Midlertidige stillinger er imidlertid ikke i noen del av samfunnslivet regnet som en god måte å bygge langsiktig kompetanse på.

«Det framstår da som et paradoks for oss at en stor andel av disse midlene går til å finansiere ansettelse av forskere uten fast og langsiktig tilknytning til institusjonen», heter det i rapporten.

SELVSTENDIG ANSVAR

Kunnskapsdepartementet har varslet at man vil se på om innretningen av eksterne forskningsmidler kan gjøres slik at de i mindre grad finansierer midlertidige stillinger.

– Det er det noen stillinger i akademia som skal være midlertidige.

JENS PLAHT

Midlertidighet?

– Grepe vi har foreslått, vil være med på å flytte usikkerhet for ansettelse fra den enkelte forsker og over på faggruppe- og instituttnivå ved NTNU, sier dekan Øyvind Weiby Gregersen.

FOTO: THOR NIELSEN / NTNU

I forbindelse med rapporten fra Proba, sa statssekretær Oddmund Løkensgard Hoel at universitetene og høyskolene har et selvstendig ansvar for at risikoen som er knyttet til ekstern finansiering, ikke skal ligge på den enkelte forsker.

Han sa også at departementet vil ta med seg midlertidighetsproblematikken inn i arbeidet med ny universitets- og høyskolelov. Lovforslaget skal komme før sommeren.

NTNU MED NYTT REGELVERK

I rapporten fra Proba framheves det at NTNU går igjennom sine ansettelsesvilkår når det gjelder midlertidige ansettelser. Et utvalg nedsatt av rektor har foreslått et nytt rammeverk for forskere. Forslaget er nå på høring internt.

– En viktig anbefaling er at forskningsprosjekter skal planlegges slik at midlertidige ansettelser av forskere unngås. Dette er et ganske viktig grep fordi det tvinger oss til å planlegge for andre muligheter enn midlertidige ansettelser, sier dekan Øyvind Weiby Gregersen, som har ledet arbeidsgruppen.

I forslaget heter det også at alle fast ansatte forskere skal inkluderes i den strategiske bemanningsplanen ved det enkelte institutt. I tillegg skal alle forskere ha en utviklingsplan, og NTNU skal forplikte seg til å legge til rette for karriereutvikling i forskerstigen.

✦ AV ASLE OLAV RØNNING

RETNING

Forskerforum trykte i første nummer (4/2023) saka «Sivilt ulydige forskarar». Der omtalte vi ein klimademonstrasjon som fann stad framfor Stortinget i februar. Vi skreiv at Scientist Rebellion stod bak demonstrasjonen, men nemnde ikkje at Concerned Scientists Norway (CSN) òg stod bak. Vi vil presisere at Marianne Therese Smogeli Holter og Andreas Ytterstad, to av dei avbilda deltakarane, representerte CSN. Vi ber om orsaking for feilen. *Red.*

Temporary employment: what is acceptable?

● Temporary positions and insecure conditions of employment are the norm for many researchers in the higher education sector. A report commissioned by the Ministry of Education and Research recommends clear guidelines for what is acceptable with regard to temporary appointments. Project manager Jens Plahte says that the same rules should apply throughout the workplace, while certain posts in academia (like PhD positions) are meant to be temporary.

But there is also a grey area of undesirable temporary employment.

This includes so-called permanent temp posts, externally funded permanent positions that involve a risk for the researcher, not the employer.

Another problem is using postdocs on a temporary basis in positions that don't qualify them for permanent jobs. 'The ministry must clearly establish what they consider to be desirable and undesirable temporary employment and explain how they wish this to be reported,' says Plahte.

This will feature in the new Act relating to universities.

'My name is Tord, and I work too much'

● Tord Talmo is an associate professor at NTNU and is also on the Norwegian Association of Researchers' executive board. As an academic he loves his job and often works evenings and weekends, but as a union representative he is opposed to working long hours.

What is the issue?

'The working hours campaign is about the importance of being able to do our jobs properly. Because of administrative cuts I have too much to fit in during the workday. Often in my kind of post, we do admin, lectures and meetings during working hours

and research in the evenings or on weekends. No one's paid overtime. But it's not about the salary.'

Is it a problem if people who love doing research do it outside normal working hours?

'The problem is that 76 percent of respondents in a survey say they spend too much of their leisure time working. Not all of my colleagues are able to do this and therefore lose out professionally and financially. We can't do our jobs properly, but don't want to give up any of what we do.'

'I've been duped'

● International Journal of Environmental Research and Public Health (IJERPH) used to be respected. But then the acceptance rate rose and the number of published articles and special issues soared. Professor Jon Øyvind Odland at the Arctic University of Norway feels he has been duped. He recently resigned as editor for global health after realising that he had only approved nine of the 369 open special issues published in his name. He still recommends sending in manuscripts to the journal, but not for special numbers. IJERPH is no longer indexed in Web of Science due to its decline in quality.

What makes a climate action a success?

● The protest movement Scientist Rebellion has spent the last few Sunday mornings blindfolding statues in towns around the world, including Trondheim and Oslo. Their message is that the authorities are closing their eyes to the serious conclusions of the latest IPCC report on climate change. According to member Salomé Bourg at NTNU, this kind of undisruptive action is effective in that little effort is required, no damage is done, it attracts positive attention, recruits new members and shows international solidarity. The goal is to focus attention on the report and force the authorities to act.

STIPEND

PÅ BUNNPLASS I NORDEN

Før påske delte Det europeiske forskningsfondet (ERC) ut 544 millioner euro i «advanced grants» til 2018 forskere. Stipendet er et av de mest prestisjetunge som deles ut av ERC. To nordmenn var blant de heldige. Men Norge måtte se seg slått av sine nordiske naboer. 13 svensker, sju dansker og fire finner fikk midler i årets tildeling. Khrono har imidlertid sett på samtlige ERC-tildelinger siden 2007. Også totalt får Norge bunn plassering i Norden med 189 tildelinger siden 2007. Sverige kan skilte med 494 tildelinger, altså mer enn dobbelt så mange.

LØNNSOPPGJØR

Kostbare forsvarsøvelser

■ «Når ansatte i Forsvaret øver mer, tjener andre statsansatte mindre» skriver leder for Forskerforbundet og Unio stat, Guro Elisabeth Lind, og leder for Politiets Fellesforbund, Unn Alma Skatvold, i et innlegg i Altinget. Situasjonen oppstår fordi forsvarsansatte får store tillegg for forsvarsøvelser. Kostnaden for denne lønnsoppgjøringen betales av alle statsansatte i neste lønnsoppgjør. «Det er ikke rimelig at forskere, politifolk og andre statsansatte skal betale for forsvarsøvelsene to ganger: Først over skatteseddelen, og så over lønns slippen», skriver de videre.

FOTO: MARTIN HENDRIKX / UNSPLASH

FINANSIERING

Frykter halvering av tilskudd

■ Regjeringen ønsker å redusere antallet finansieringskategorier for universiteter og høyskoler fra seks til tre. Musikkhøgskolen, som har regnet på det, kommer fram til at tilskuddet kan bli halvert. – Ministeren står i fare for å låse feltet med for sterk nyttetenkning, sier rektor ved Musikkhøgskolen, Astrid Kvalbein. – Endringene er ikke en innstramming av kunstutdanninger, men skal bidra til at vi i større grad enn i dag styrker institusjonenes evne til å følge opp sitt ansvar i dimensjoneringen, skriver statssekretær Oddmund Løkensgard Hoel i en e-post.

FOTO: ASHIMI D SILVA / UNSPLASH

KUTT

Dårlige tider for Bokhylla

■ Forskerforum har tidligere skrevet om at Nasjonalbiblioteket (NB) må kutte 20 millioner kroner på grunn av høy prisvekst og økte strøm- og leiepriser. Det rammer Nasjonalbibliotekets nettbibliotek «Bokhylla». Arne Skivenes, tidligere byarkivar i Bergen, roper varsko. «Se for deg følgende scenario: NB kutter 100 000 digitale bøker. Hvordan? Trolig ved klikkmetoden: de fjerner alt som ikke er etterspurt eller lite brukt», skriver han i et innlegg. Regjeringen svarer at de vil ta hensyn til økt prisvekst i revidert budsjett i mai, men at biblioteket selv må vurdere hvordan midler gitt over statsbudsjettet skal prioriteres.

DESENTRALISERING

Delte ut millioner basert på kommunenavn

■ Før sommeren i fjor delte Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir) ut 150 millioner kroner til desentralisert og fleksibel utdanning. Et av kriteriene for tildelingen var en sentralitetsindeks, som forteller hvor sentral eller usentral en kommune er. Mange fikk avslag, blant dem Universitetet i Agder og Universitetet i Bergen. Kriteriene fikk blant annet Universitets- og høgskolerådet (UHR) til å reagere. – Vi er oppatt av at det er kvalitet og behov som er styrende for hvem som får tildeling, sier styreleder Sunniva Whittaker. I år skal ikke pengene tildeles basert på sentralitet, opplyser HK-dir.

PENSUM

Lærebøker i ny boklov

■ Regjeringen har lagt fram forslag til ny boklov for Stortinget. I høringsrunden ønsket blant annet Bokhandlerforeningen og Norsk studentorganisasjon (NSO) at lærebøker for høyere utdanning skulle inn i loven, mens forleggerne ikke ønsket det. – For oss er det viktig at pensum av god kvalitet er tilgjengelig til en rimelig pris, uavhengig av hvor og hvordan du studerer, sier NSO-leder Maika Marie Godal Dam. Det er «spesielt viktig for norsk fagspråk, som opplever sterk konkurranse fra engelsk», kommenterer kulturminister Anette Trettebergstuen på Facebook.

FOTO: SJORA PHOTOGRAPHY / UNSPLASH

Guro Elisabeth Lind mener kunnskapssektoren må rope høyere når den blir rammet av kutt.

BUDSJETT

Forskerforbundet er lei av kutt

■ – Det kuttes i kunnskapssektoren som aldri før, sier leder i Forskerforbundet, Guro Elisabeth Lind. Den siste tiden har blant annet Folkehelseinstituttet og Forskningsrådet vært gjennom nedbemanningsprosesser.

– Det største kuttet i moderne tid, sier nasjonalbibliotekar Aslak Sira Myhre om kuttet på 20 millioner kroner som Nasjonalbiblioteket må gjennom på grunn av høye strømpriser og økt husleie.

Men er det grunn til å tro at det kuttes noe mer i kunnskapssektoren enn andre steder? Lind peker på at det var en realnedgang i forskningsbevilgningen på 1,1 prosent i fjor, og at det i årets statsbudsjett ble kuttet i grunnbevilgningen til universiteter og høyskoler.

– Etter det har det vært kutt på kutt på kutt, ikke bare i universitets- og høyskolesektoren, men i bredden, sier Lind.

– I tillegg er det verdt å merke seg at kuttene kommer samtidig som det kommer nye oppgaver til.

Hun viser til at det ikke fulgte penger med langtidsplanen for forskning og høyere utdanning. I Utsynsmeldingen, som kom før påske, ber regjeringen universiteter og høyskoler blant annet om å satse på korte etter- og videreutdanningskurs. Det har foreløpig ikke kommet friske midler til å følge opp satsinger i Utsynsmeldingen.

Det er to måter å bygge ned på. Det ene er kutt, det andre er å påføre nye oppgaver, sier hun.

PENGLING

Høye flykostnader

■ Høsten 2021 fikk Bjørn Haugstad jobb som ny direktør ved NTNU. NTNU anslo å bruke 80 000 kroner i året på direktørens pendling mellom Trondheim og hans bolig i Oslo. Men regningen har blitt langt større, ifølge Khrono. Fra midten av februar 2022 og til kalenderårets slutt ble det levert reiseregninger for pendling på til sammen 176 305 kroner. – Det har siden vi gjorde det overslaget, blitt betraktelig dyrere å reise. Anslaget ble gjort på et tidspunkt hvor vi hadde veldig gode avtaler på flyreiser. I tillegg har prisene generelt økt. Det er bare sånn situasjonen er, sier NTNU-rector Anne Borg til Khrono.

AKADEMISK YTRINGSFRIHET

– Viktig at en forsker får prisen

■ – Det viktige er ikke at det er jeg som får den prisen, men at det er en forsker som får den prisen, sa Nupi-forsker Julie Wilhelmsen til NTB da hun vant Fritt Ords pris for 2023. Wilhelmsen, som har fått kritikk for sine analyser av Russlands angrepskrig i Ukraina, forteller at forskningen er blitt internasjonalisert og konkurranseorientert, og at deltakelse i den offentlige debatten ofte ikke prioriteres. Hun sier at det derfor er lett å unngå debatter med kontroversielle spørsmål, men at det er nettopp i disse debattene det er viktigst med kunnskapen forskere sitter på.

PUBLISERING

Nedgang i fjor

■ Totalt ble det rapportert 29 167 vitenskapelige publikasjoner i 2022. Dette er en nedgang på 6,5 prosent fra 2021, da det ble rapportert 31 072 vitenskapelige publikasjoner. Tallet er imidlertid høyere enn i 2020. Professor Anne Kristine Børresen, leder av Det nasjonale publiseringsutvalget, antar at det er pandemien som har slått inn på publiseringsstatistikken for 2022. Universitets- og høyskolesektoren, helseforetak og forskningsinstitutter publiserte mindre. Det eneste området som hadde økning, var museene. De hadde 79 publikasjoner i 2022, mot 59 året før.

Frå spiss til breidde

Nye styringssignal legg meir vekt på undervising og samfunnsutfordringar enn på verdslende forskning. Er ikkje «eksellens» så viktig lenger?

AV KJERSTIN GJENGEDAL | ILLUSTRASJON: ØYVIND HOVLAND

– For ti år sidan snakka ein om spyspissar og forskingsfront, no snakkar vi mykje meir om samfunnsrelevans, seier Margareth Hagen. Her frå berekraftskonferansen i år. Foto UiB

Halvveges i gjennomlesinga av nok eit av dei politiske grunnlagsdokumenta som blir produserte av og for kunnskapssektoren i eit bankande køyr, slår det oss: Kvar er det blitt av eksellensen?

Var ikkje hovudbestillinga frå styresmakterne til den norske universitets- og høgskulesektoren no nettopp – så seint som i går, eller i det minste førre veke – å skape verdsleiane forskingsmiljø?

Mindre «fremragende»

Eit raskt søk på «eksellens» i den nyaste langtidsplanen for forskning og høgare utdanning, som kom i fjor haust, gjev eitt treff. Og det er ein referanse til ein OECD-rapport frå 2017 der Noreg blir tilrådd å «[b]alansere og koble sammen eksellens og relevans for å maksimere den økonomiske og samfunnsmessige virkningen av forskning [...]».

Men ved nærare ettertanke har omgrepet «eksellens», som stadig ikkje finst i norske ordbøker, kanskje vore flittigare brukt i forskingsmiljøa enn i byråkratiet. Då vi i staden søker på «fremragende» i langtidsplanen, får vi fire treff.

Det same søket i førre langtidsplan (2015) gjev 31 treff.

I utsynsmeldinga (2023): Null treff.

To av dei fire treffa i inneverande langtidsplan gjeld forresten eit avsnitt der regjeringa forklarar kvifor dei har endra ordlyden på eitt av dei tre overordna måla i langtidsplanen, frå «utvikle fagmiljøer av fremragende kvalitet» (2015) til «høy kvalitet og tilgjengelighet i forskning og høyere utdanning» (2022). Ein har ikkje senka ambisjonane, blir lesaren forsikra om, ein har snarare utvida dei til å gjelde heile breidda av forskning og utdanning.

Likevel. Har vi snubla over ei fundamental forskingspolitisk vending?

Har letta på trykket

– Eg forstår bakgrunnen for at du reiser spørsmålet, og det er ei interessant problemstilling, seier Egil Kallerud. Han er spesialrådgjevar ved NIFU, der han særleg har interessert seg for forskingsfinansiering og forskingspolitiske verkemiddel.

Kallerud trur eksellens-komponenten både i politikken og debatten framleis står sterkt, men kanskje ikkje like sterkt som for nokre år sidan. Han spolar tida tilbake til starten av 00-åra og etableringa av ordninga med Senter for framifrå forskning (SFF), eit verktoy som skulle fremje vitenskapleg kvalitet, og som førte det internasjonale moteordet «excellence» inn i norsk akademia.

– Dette vart drive fram av den tilsvarande utviklinga i EU, som Noreg har lagt seg nær opp til. Då Det europeiske forskingsrådet ERC vart etablert i 2007, var det ei institusjonalisering av eksellens-tenkinga som allereie hadde eit sterkt momentum i Norden, seier han.

Kallerud meiner det sterke trykket på vitenskapleg eksellens kan sporast som ein raud tråd gjennom forskingspolitikken heilt fram til for få år sidan.

– Så har nok eksellenstenkinga hamna i ein litt meir defensiv posisjon som kan tidfestast på ulike måtar. I norsk politikk såg vi i den første revisjonen av langtidsplanen for forskning i 2018 at ein hadde som hovudmål å skape verdsleiane forskingsmiljø, men det vart ingen vidare ekspansjon.

Den siste tida har signala om trongare økonomiske tider overdøyd dei fleste andre signal. Til dømes vart det stor uro i sektoren då Fripro, ordninga for forskarinitiert, framifrå forskning, ei stund såg ut til å forsvinne, men til slutt vart berga for nok eit år i budsjettforhandlingane sist haust.

– Men i Forskringsrådet har nok eksellens-tenkinga stått sterkt også etter at regjeringa de facto gjekk litt vekk frå det. For det må seiest at gjennom 15 år har løyvingane gjennom Forskringsrådet auka kraftig, og trass

i bråket om Forskringsrådet det siste året har løyvingane ikkje eigentleg gått ned, dei har berre ikkje halde fram med å vekse. Men no er situasjonen litt ny, så det spørst om ordningar som Fripro og SFF vil vere prioriterte i budsjetta framover. Og den nye langtidsplanen har nokre nye signal, der står meir om breidde og ikkje så mykje om spiss. Så eg er samd i at det har vore ei vending, seier Kallerud.

Nytt syn på kvalitet

Men om eksellensen er på veg ut, kva har då kome inn?

– Kanskje samfunnsutfordringar er blitt meir framtrédande, seier rektor ved Universitetet i Bergen (UiB), Margareth Hagen.

– No har vi «missions» og andre apparat som fordrar meir samarbeid og breiare inngang til problemstillingane. For nokre år sidan brukte ein oftare ord som spydspissar og eksellens. Forsking er framleis konkurranse, men eg trur vi no har eit breiare syn på kva kvalitet er. Ein brukte gjerne å måle eksellens anten gjennom konkurranse eller ved gjennombrøt. Men det kan vere litt banalt. Pandemien lærte oss at god forskning er samarbeid, både med lokalsamfunn og med internasjonale miljø. Pandemien viste oss det kollektive ved forskning.

Ho viser til at stillingsutlysingar gjerne framhevar samarbeid og forskingsmiljø. Kanskje har norske institusjonar fått sjølvtilit nok til ikkje å bli blenda av internasjonal eksellens. No må ein ha eit breitt tilfang av kompetanse for å bli tilsett, ein må kunne undervise, og det er krav om norskkunnskapar.

– Det står att å sjå om endringane i retorikken får konkrete utslag i budsjetta framover, seier Egil Kallerud.

FOTO: NIFU

– Eg trur vi no har eit breiare syn på kva kvalitet er.

MARGARETH HAGEN

– Vi vil ha tilsette som skal verke i samfunnet. Og kva er forresten kvalitet i forskning? Det er jo eit kjempevanskeleg spørsmål. For meg handlar det også om å ha stabile og sjølvstendige fagmiljø som er i stand til å utvikle eigne metodar og teori og dermed publisere og konkurrere sterkt. Ut av sterk og grunnleggjande forskning veks det eksellens.

– Orda kjem utanfrå

For eit par år sidan sat Kristian Bjørkdahl, førsteamanuensis i retorikk ved Universitetet i Oslo (UiO), med ein søknad til Forskringsrådet. Samstundes sat han i eit fagpanel som skulle vurdere søknader for ein annan finansør. Dei parallelle prosessane etterlet eit inntrykk av at det faglege innhaldet i søknadane var mindre viktig enn at søknadane inneheldt dei rette orda – så som «impact» (målbar samfunnseffekt av forskning), «societal challenges» (samfunnsutfordringar) og til og med «disruption» (innovasjon så banebrytande at verda knapt er til å kjenne igjen etterpå) – som kunne signalisere tilpassing til det byråkratiske rammeverket for tildeling av midlar.

No har forskarar alltid vore flinke til å tilpasse seg dei til kvar tid gjeldande moteorda i utlysingane. Men snakkar vi her berre om ei overflattisk, språkleg tilpassing, eller stikk

det djupare?

Bjørkdahl har ikkje noko klart svar på det, men han trur ikkje forskingsmiljøa har funne på moteorda sjølve.

– Eg mistenkjer at mykje av dette språklege spelet, dei nye orda og insentiva som følgjer med, blir genererte hos forskingsbyråkratar, direktorat, Forskringsrådet og sjølvsagt EU: Forskringssektoren er innkapsla i mange fleire direktiv og instruksar enn før, og vi burde forske meir på dei som bestemmer over forskinga. Det meiner eg er ganske viktig. For eg trur forskarar gjerne tenkjer at vi bestemmer over oss sjølve, men så er det eit stort apparat omkring oss som vi ikkje heilt forstår.

Samstundes trur han tilpassinga forskarane gjer, i stor grad er språkleg. Trass i alt kan ein ikkje leggje om heile forskinga si så snart det dukkar opp eit nytt moteord.

– Felles for både «excellence» og «impact» er at ein på ein måte forstår kva dei tyder – at forskinga er veldig god og kan hevde seg internasjonalt, og at forskinga har innverknad på eitt eller anna. Men orda er så store og altomfattande at ein ikkje veit kva dei tyder i ein konkret situasjon.

Det tek han som teikn på at dei kjem frå ein annan stad, utanfor forskinga, og er lada med nokre idear om at forskinga bør trekkast

– Vi burde forske meir på dynamikken i at slike moteord som «excellence» kjem og går, seier Kristian Bjørkdahl.
Foto: Erik Norrud

i ei eller anna retning, vekk frå der ein er.

– Mitt inntrykk er at dette i stor grad er eit språkleg spel som vi må gå ut frå at nokon får noko ut av, men kven det er, har eg ikkje kome til botnar i. Men det er tydeleg at det er eitt eller anna i denne sektoren som premierer omgrepsinnovasjon.

Insentiva forsvinn

Då er det lettare å ettergå kva det er som blir premiært i kroner og øre. Då regjeringa nyleg la fram utsynsmeldinga, om framtidens kompetansebehov, var endringar i finansieringssystemet for universitet og høyskular eitt av momenta. Kunnskapsministeren kunngjorde at ein ville fjerne dei resultatbasererte indikatorane som er knytte til forskning – publisering, inntekter frå EU og andre eksterne inntekter – men halde på og til dels oppjustere indikatorane knytte til utdanning.

Gjennomslag i EU, og særleg ERC, er ofte brukt som mål på eksellens, og fleire av universitetsleiarane uttrykte uro for at EU-insentiva blir borte.

– Å søkje midlar frå ERC krev veldig mykje arbeid og tunge investeringar frå forskingsinstitusjonane, og no må ein altså ta det på eiga kappe dersom det ikkje er ei belønning i andre enden.

Det seier dekan ved Det humanistiske fakultetet ved UiO, Frode Helland.

– Vi veit jo ikkje heilt korleis dette blir i praksis, men eksellens i forskning krev mykje, og no ser det ut til at alle insentiv for å gå i den retninga blir borte. Korkje internasjonisering eller framifrå forskning blir vektlagt, og då kan det hende at ein med tida får det ein ber om.

Nytte eller nysgjerrigheit

Hellands fakultet har gjort det godt på den europeiske konkurransearenaen: Nettsidene listar opp ikkje mindre enn 13 forskarstipend frå ERC i alle kategoriar, og då det nyleg vart utdelt midlar gjennom mobilitetsordninga Marie Skłodowska-Curie Actions, hamna halvparten av dei 18 prosjekta til UiO hos HF-fakultetet. Han er ikkje så uroa på vegner av eigen institusjon, men fryktar at endringane i insentiva på lengre sikt kan få konsekvensar for norsk forskning som heilskap.

– Det verkar som ein snakkar med litt fleire tunger, men eg merkar ei veldig stor vekt på nytte og effektivitet og økonomisk gevinst, på produktivitet og konkurransekyktig næringsliv. Det er vanskeleg å tenkje seg at det er gode grunnrasjonale for å utvikle eit godt forskningssystem. Kunnskapsutvikling blir jo driven av nysgjerrigheit.

Når forskingsminister Ola Borten Moe etter kvart skal presentere den gjennomgangen av heile forskningssystemet som han har lova (eller truga med, alt etter som), håpar Helland at det vil kome ein kraftinnsats for den grunnforskninga som berre har eksellens som kriterium.

– Det trengst i alle land. Slik sett var det

– Når ein fjernar insentiva for forskning, så trur eg ikkje ein forstår kor mykje tid og ressursar som trengst for å halde seg på det nivået der vi er no, seier Frode Helland. Foto: NTB

urovekkande at prosessane Borten Moe sette i gang i Forskringsrådet, ei stund såg ut til å føre til at Fripro fall heilt vekk. No vart jo det korrigert, men vi får sjå korleis det blir framover, seier han.

– Denne sektoren premierer omgrepsinnovasjon.

KRISTIAN BJØRKDAHL

Relevans gjennom eksellens

I ein artikkel i Historisk tidsskrift i fjor haust tok NIFU-forskar Vera Schwach for seg synet styresmaktene har på vitskapleg kvalitet, gjennom forskingsmeldingar og langtidsplanar frå 1945 til i dag. Ho konkluderer med at kvalitet og samfunnsrelevans heile tida har følgt kvarandre, men at balansen mellom dei har endra seg: Forenkla tenkte ein lenge at relevans ville gje kvalitet, men dei siste tjue åra har premisen vore at eksellens vil gje relevans. Etter at EU introduserte sine målretta samfunnsoppdrag («missions») i 2020, som no har fått etterlikningar i den nye norske langtidsplanen, kan vi vere inne i ein ny fase, der vitskapleg kvalitet framleis er viktig, men ikkje altoverskyggjande.

Egil Kallerud deler oppfatninga. Han peikar på at norsk og europeisk forskingspolitikk har vore tett integrert på 2000-talet, der pengar som vart tilgjengelege gjennom ERC, passa godt med dei allereie eksisterande SFF- og Fripro-ordningane.

– Og framleis står ERC sterkt, men det er kanskje ikkje der den forskingspolitiske utviklinga skjer, den er nok i staden blitt dreia meir mot samfunnsoppdrag. Det har fått ekstra tyngde med «missions», som Noreg førebels har følgt opp på ein litt puslete måte – men på debattnivå har det kanskje slått inn og teke litt av luven frå eksellens-tanken, seier han.

Samtidig snakkar kunnskapsministeren vel så mykje om næringslivet som om samfunnsutfordringar, tykkjer han. Målet om å få næringslivet sin FoU-del opp på 2 prosent av BNP står sterkt.

– Den siste langtidsplanen var dominert av forskning og utvikling for næringslivet, anten grunnleggjende var konkurransekraft eller

samfunnsutfordringar. Så er det sjølvsagt overlapp der, for det er gjennom næringsliv ein skal få omstilling.

Må lage egne ordningar

Og så er det studentane då, dei som skal ut og fylle næringslivet sine kompetansebehov. Då utsynsmeldinga kom, var fleire UH-leiarar raskt ute og karakteriserte henne som ei rein utdanningsmelding. Men å setje utdanning og framifrå forskning opp mot kvarandre er ikkje ein god idé, meiner UiB-reaktor Hagen.

– Eg trur jo ikkje mindre vekt på forskning gagnar utdanningskvaliteten, og det er godt kjent at eg er mellom dei som tykkjer fjerning av finansieringsindikatorane for forskning er uheldig. Det er eit større fokus på undervising enn før, men utdanning og forskning heng saman, seier ho.

Med uvissa kring ordningane som skal løne framifrå forskning, og med signala om strammare økonomi, må institusjonane rekne med å prioritere hardare sjølve. Hagen planlegg å setje ned eit budsjettfordelingsutval som mellom anna skal sjå på om ein kan gi insentiv til forskning.

Frode Helland ved UiO fortel at utteljinga til HF-fakultetet i det eksellens-orienterte ERC kjem av ein kombinasjon av vitenskapleg tilsette som er viljuge til å bruke ekstremt mykje tid og krefter på å kvalifisere seg og lage søknader, og at ein stiller administrative ressursar til rådvelde for søkerane og dei som får prosjekt.

– Dette må vi no rekne med å ta på margineane (finansiere frå eit eventuelt driftsoverskot, journ. anm.), eller det må subsidierast av studiedelen av verksemda. Dersom vi får behalde den institusjonelle autonomien framover, treng ikkje dette vere farleg, for då kan dei som har ein kultur for eksellens, velje å premiere det. Om departementet skal detaljstyre, blir det derimot ei anna skål. Signala er ikkje heilt klare i så måte, seier han.

Lage egne ord?

Men så var det innhaldet i orda, då. Eksellens, kva er no eigentleg det? Og dersom forskarar sjølve skulle ta styringa på ordbruken i staden for å tilpasse seg stadig nye moteord som blir påførte dei utanfrå, kva ord ville då gjelde?

– Hos oss har vi diskutert ordet «forskingspraksis», seier Bjørkdahl, retorikaren.

– Det har eg sansen for. Det peikar mot det konkrete ein gjer som forskar, og alle har det, så det er generelt på same måten som «impact» er det – berre meir konkret. Det er formbart, for ingenting ved praksis tilseier at det alltid må vere som det er no. Og det kan brukast både til å skilje mellom fag og til å hente inspirasjon frå andre. Det kan også opne for samtalar om kva vi skal gjere meir og mindre av. Så eg trur også byråkratar og forskingspolitikarar kan få noko ut av det. ●

Har den forskingspolitiske språkbruken noko å seie i din kvardag?

HARALD LINGA

Forskingseiar i Sintef og direktør for Swipa Senter for vitenskapleg innovasjon (Subsurface Well Integrity Plugging and Abandonment)

«Eksellens» er spesielt viktig i søknadsprosessar, det er eit viktig sjekkpunkt for evaluering. Når det gjeld samfunnsrelevans, har vi eit tydeleg mål: plugging av oljebrønner. Dei må pluggast trygt og sikkert og med null lekkasje, for all framtid. Ein snakkar om kostnader på 800 milliardar kroner for plugging av dei brønnane vi har i dag, og dersom vi kan bidra til å redusere kostnadane med 50 prosent, har vi eit forretningsgrunnlag som få andre senter kan skilte med. Så samfunnsoppdraget vårt er veldig tydeleg. Då må vi få fram vitenskaplege resultat som kan brukast vidare i industrien, så industriforståing er like viktig som akademisk eksellens. Eg har ikkje merka særleg endring i språkbruken omkring dette.

UNN FALKEID

Professor ved Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk, Universitetet i Oslo

Innanfor humaniora har det vore sterkt fokus på eksellens og internasjonal publisering på høgt nivå, og det har ført til resultat. Eg opplever no at vi har ein heilt annan fagleg sjølvtilitt, mykje sterkare enn for berre ti år sidan. Yngre forskarar veit at dei er forventa å delta på den internasjonale scena. Naturlegvis har vi også eit samfunnsansvar. Humaniora forvaltar viktige tradisjonar, og forskinga vår må formidlast for at ho skal ha relevans. Einsidig satsing anten på berre eksellens og internasjonalitet eller fullt og heilt på samfunnsrelevans, kan føre til fagleg isolasjon. Vi må handtere begge delar, noko humaniora stort sett meistrar godt, etter mitt skjønn.

IRENE AASEN ANDERSEN

Førstelektor ved Institutt for helse- og omsorgsvitenskap, Høgskulen på Vestlandet

Vi må heile tida passe på å forankre både søknader og andre typar tekstar i det siste som står i offentlege dokument, så det er noko eg tenkjer mykje på. Vi må svare direkte på insentiva i utlysingstekstar, til dømes. Av og til ser vi at tekstane inneheld trendord, men dei konkrete insentiva er veldig viktige. Då vi for nokre år sidan planla eit samarbeidsprosjekt mellom HVL og spesialisthelsetenesta, vart krava i utlysingsteksten ein motivasjon til å utvide prosjektet til å dekkje utdanningsinstitusjonar i alle dei nordiske landa. Så eg er veldig oppteken av at signal om til dømes berekraft eller samarbeid må kome ovanfrå i form av insentiv eller påbod. Først når dei blir sjekkpunkt som alle må oppfylle, blir det endring.

Nordea

Medlemstilbud på billån fra Nordea

Som medlem av Forskerforbundet får du et av Norges beste billån, med rente fra 5,40 %

Søk lån til bil, MC og caravan i dag.

billan.nordea.no

Priseksempel: Eff. rente 7,02 % kr 150.000 o/5 år. Etableringsgebyr kr 2.000,- Tot. Kr 177.385,-

USA

REKTOR STANSET DRAGSHOW

Studenter ved West Texas A&M University skulle arrangere dragshow til inntekt for en organisasjon som jobber for å hindre selvmord blant unge transpersoner og homofile, men ble stanset av universitetets rektor. Ifølge CNN sa han at showet var «hånlig, splittende og demoraliserende misogyni». I en e-post til ansatte og studenter sa han at dragshow «diskriminerer kvinnelighet», sammenlignet dem med blackface og sa at det ikke finnes noe slikt som et harmløst dragshow.

CANADA

Budsjettkutt for forskning

■ Universitetene i Canada er rasende fordi det nasjonale budsjettet kom uten nye midler til grunnforskning. I stedet inneholdt det en liste over tidligere investeringer. De advarer om at landet kaster bort en plass i forskningsfronten, skriver Calgary Herald. Budsjettet fulgte heller ikke opp valgløfter om 1000 flere forskere og et fond for studenters psykiske helse. Universitetene ber også om at alle forskningsmidler samles i ett fond, framfor dagens tredeling. Ifølge avisen har realfagsfondet krympet på grunn av inflasjon, mens USAs tilsvarende fond har vokst.

FOTO: MICHELLE SPOLLEN/UNSPASH

IRAN

Studenter uten hijab bortvises

■ Mange unge kvinner i Iran protesterer mot de strenge hijabreglene ved å droppe hodeplagget, særlig i byene, skriver NTB, og etter protestene i fjor har myndighetene ofte unnlatt å forfølge disse, men det har ført til harme blant mer kompromissløse iranere, som truet med å ta saken i egne hender om ikke myndighetene håndhevet reglene. I starten av april kunngjorde undervisningsdepartementet at kvinnelige studenter uten hijab skal bortvises. Departementet sier at beslutningen har som formål å skape et trygt og passende miljø som skal fremme studentenes åndelige utvikling.

FOTO: NADA/UNSPASH

FOTO: MOHAMMAD HUSAINI/UNSPASH

AFGHANISTAN

Selger biblioteket for å skaffe penger

■ Mange universiteter i Afghanistan sliter økonomisk etter Talibans maktovertakelse, blant annet fordi kvinner ikke får studere og dermed ikke betaler studieavgift. Det private universitetet Afghanistan University i Kabul er på konkursens rand, og har offentliggjort at de vil selge biblioteket sitt, skriver Khaama Press. Biblioteket rommer nesten 3000 bøker i ulike fag, bokhyller, et datasenter med e-bøker og et digitalt utlånssystem. Mange studenter er skuffet og mener beslutningen er politisk.

STORBRIANNIA

Ønsker færre midlertidige kontrakter

■ Akademikere og forskere i Nord-Irland klager over usikkerhet og sier de ikke har håp om fast jobb. Ved Queen's University Belfast har 20 prosent av de ansatte midlertidige kontrakter, og 60 ansatte har hatt midlertidige kontrakter i over et tiår, skriver The Irish News. Ved Ulster University var midlertidigheten rundt 16 prosent. Vitenskapelige assistenter og andre på deltidskontrakter kommer i tillegg. Universitetene begrunner midlertidigheten med ekstern finansiering. Midlertidighet har fått mer oppmerksomhet gjennom de mange streikene i Storbritannia denne vinteren.

SINGAPORE

Dårligere karakterer etter morgenforelesning

■ Resultatene til 33 818 studenter over seks semestre ved National University of Singapore (NUS) har blitt forsket på i et samarbeid mellom NUS og Duke University i USA. Funnene viser at studenter som kun hadde undervisning før klokken 12, fikk lavere karakterer enn de som bare hadde ettermiddagsundervisning, skriver The Straits Times. Det er sannsynlig at studenter med undervisning klokken 8 i større grad hopper over undervisningen eller får mindre søvn enn dem som starter senere, og mangel på søvn svekker oppmerksomheten og hukommelsen, ifølge forskerne.

FOTO: MPH/O MOJAP/EL/UNSP/PLASH

Michelle Donelan, Storbritannias minister for vitenskap og teknologi, forhandler om britisk tilknytning til EUs forskningsprogram, Horisont Europa.

FOTO: AP/NTB

STORBRITANNIA

FORHANDLER OM HORISONT EUROPA

Storbritannia går inn i forhandlingene om deltakelse i det europeiske forskningssamarbeidet Horisont Europa med en klar plan B. Hvis forhandlingene ikke gir «rettferdige og hensiktsmessige vilkår», vil landet heller investere de 14,6 milliarder pundene som skulle gå til Horisont Europa, i et eget program, kalt «Pioneers». Ifølge the Guardian er det største hinderet hvor mye Storbritannia skal betale for å være med i forskningsprogrammet.

ETIOPIA

Frykter autonomi med baksmell

■ De offentlige universitetene i Etiopia forbereder seg på det verste etter at regjeringen har lagt fram et forslag som gir dem frihet fra staten i både akademiske og økonomiske beslutninger, skriver The Reporter Ethiopia. Men det betyr samtidig at regjeringen kutter offentlige tilskudd. I løpet av to år må universitetene etablere seg som næringsvirksomheter og hente inn egne inntekter til å dekke alle utgifter. Men statsministeren får samtidig makt til å utnevne de fire øverste posisjonene i universitetsledelsen, og budsjetter og regnskap skal godkjennes av finansdepartementet.

FOTO: SHUTTERSTOCK

ISRAEL

Stanset undervisning i protest mot reform

■ Israels ytterliggående høyre-regjering vil presse gjennom omfattende endringer i rettsvesenet. Det har utløst store protester, også ved universitetene. Fra 27. mars stanset alle forskningsuniversitetene undervisningen på grunn av «den lovgivende prosessen som undergraver grunnlaget for Israels demokrati og setter dets videre eksistens i fare», ifølge en uttalelse fra universitetslederne. Da Forskerforum gikk i trykken, var undervisningen ennå ikke gjenopptatt.

Hun har skrevet en bok om hvordan kjemikalier påvirker livene våre.
Daglig påvirker hun morgendagens naturfaglærere.

Kjemisk aksjon

Forskningsformidler **UNNI EIKESETH**
i samtale med Bår Stenvik

Unni Eikeseth¹ er kjemiker, utdanner neste generasjons lærere ved NTNU og er tidligere journalist. I disse dager lanserer hun sin femte bok for allmennmarkedet: *Vårt kjemiske liv*. Her forklarer hun om kjemiske reaksjoner, biologiske konsekvenser og politiske reguleringer – men som en god formidler innleder hun med eksempler som ligger tett på leserens hverdag.

– For meg som for tida har en baby som tygger på alt mulig, var det skremmende å lese i boka di om alle plastdingene som har ftalater i seg – inkludert tyggeleker. Og jeg begynte straks å sjekke kosmetikken til dattera mi på leting etter siloksaner og hormonhermere.

– Ja, så du fikk litt bruk for kunnskapen, rett og slett?

– Nærlig. Er det lett å formidle kjemi, fordi alt rundt oss er kjemisk? Tror du det er vanskeligere for forskere som studerer sosialpolitiske virkemidler i Kina eller teoretisk fysikk – eller kan alt gjøres konkret?

– Jeg har bakgrunn som journalist, og da blir du veldig trent på at du må «hekte på» seeren, lytteren eller leseren. Stikkordene vi bruker, er *relevans*, *aktualitet* og *fascinasjon*. Og målgruppe er viktig. Jeg husker da jeg først begynte å jobbe som lærerutdanner: I starten hadde jeg en idé om hvordan det var å skulle undervise på universitetet – så jeg peisa på med teoriundervisning og regning. Og jeg så at dette var veldig lite relevant for de erfarne lærerne som jeg skulle undervise.

– Relevant – altså noe som de føler at de kan bruke i sine klasserom?

– Ja, og det er komisk at det tok meg så lang tid, men plutselig skjønner jeg at «herlighet, det er selvfølgelig det samme her som i journalistikken». Du skal nå ut til et publikum og motivere dem til å høre på det du har å si. Og hvis du er motivert, lærer du bedre. Så jeg tenker hele tiden på de journalistiske prinsippene for virkelig å hekte studentene på.

– Jeg tenker hele tiden på de journalistiske prinsippene for virkelig å hekte studentene på.

¹ Førstelektor i naturfag ved Institutt for lærerutdanning, NTNU. Utdannet kjemiker. Fra 2002 til 2015 var hun vitenskapsjournalist i NRK. Hun har skrevet skolebøker for 5.–7. klasse og en rekke bøker for allmennpublikum, blant annet *Jakten på stedsansen. Hvordan Edvard Moser og May-Britt Moser løste en av vitenskapens store gåter*, *Norske forskningsbragder* og nå *Vårt kjemiske liv. Miljøgiftene rundt oss*.

– Hva var det som heftet deg selv på naturvitenskapen?

– Som tenåring hørte jeg mye på programmet «Verdt å vite»² og husker det var så utrolig fascinerende den gangen jeg hørte om *prioner*, som verken er bakterier eller virus, men bare et stykke protein som kan gi helt grusomme hjernesjukdommer, som Creutzfeldt-Jakobs, for eksempel.

– Så du ble naturviter og etter hvert vitenskapsformidler i NRK – takket være en vitenskapsformidler i NRK?

– Ja, blant annet. Og bøker, som for eksempel *Cosmos* av Carl Sagan. Jeg var interessert i å lære om verden rundt meg. Og det var litt tilfeldig at jeg valgte kjemi, delvis fordi noen organiske molekyler er veldig vakre. Appellen lå både i det estetiske og i fascinasjonskraften.

– Var det uvanlig for skoleelever i Førde å lese Carl Sagan?

– Jeg var ikke noe vidunderbarn. Jeg har ikke fått så innmari gode karakterer heller, og det synes jeg er viktig – at man kan være interessert i naturvitenskap, uten å være sånn ... *flogvet*.³

– Du hoppet av doktorgraden og ble med på å bygge opp Newton-redaksjonen for NRK i 2002. Var det noe som overrasket deg i medieverdenen?

– Det som kanskje har overrasket meg litt etter hvert, er at det er veldig få folk med naturvitenskapelig bakgrunn i norsk media. Det synes jeg egentlig at mange flere burde ha, med tanke på hvor viktig det er for samfunnet. Hver eneste dag er det saker som handler om naturvitenskap: miljøgifter, kjernekraft, genmodifiserte planter, hva som helst.

– Hvilke saker tenker du ville vært bedre dekket med en naturviter i redaksjonen?

– I det siste har jeg tenkt på dekningen av Lightning Process-studien ved NTNU.⁴ Der ville i alle fall kunnskap om forskningsmetodikk ha gjort det lettere å stille kritiske spørsmål ved hvordan det kan

² Populærvitenskapelig magasinprogram som ble sendt på NRK Radio fra 1979 til 2011.

³ Tradisjonelt uttrykk for «en som er kjapp i hodet», blant annet på Førde-dialekt. Historiske eksempler på flogvet/flogvit er ifølge Google Aasmund Olavsson Vinje, Myllarguten og Kenneth Sivertsen.

⁴ Lightning process (LP) er en selvhjelpsteknikk som brukes av noen som alternativt behandlingsform for sykdommen ME. I blant annet *Khrono* og *Dagsnytt 18* har forskere som studerer LP, klaget over alle forespørslene om innsyn i forskningen deres. Eikeseth har i et innlegg i *Journalisten* etterspurt at journalistene stiller flere kritiske spørsmål til disse forskerne, blant annet om deres egne roller som tilbydere av LP-tjenester, og om risikovurdering og samtykke ved rekruttering til studien.

■ – Det er viktig at lærere får tilgang til sammenfatninger av ny forskning, for de er travle og har dessverre ikke nødvendigvis tid til å lese nye forskningsartikler, sier Unni Eikeseth.

FOTO: ELIN VERSEN / NTNUI

være forskningsetisk riktig å gjennomføre en studie når forskere selv tjener penger på metoden.

– **Hva skal til for å få flere journalister med naturfag-bakgrunn, da?**

– Det må være at redaktørene ser at den kunnskapen er viktig, og rekrutterer spesielt etter det. Jeg tror nok det er mange naturvitere der ute som ville være interessert i en stilling som journalist. Så det er bare å lyse ut den stillingen og så være villig til å gi realisten et lite kræsjskurs i journalistikk. Jeg er jo et bevis på at det er mulig.

– **Men så sluttet du i media og ble lærerutdanner i stedet – hvorfor det?**

– Jeg hadde prøvd ut veldig mye forskjellig i NRK, både i TV og litt i radio og som skrivende journalist. Så jeg hadde gjort mye av det jeg ville. Men en ting jeg savnet som journalist, var den umiddelbare tilbakemeldingen. Som underviser sitter publikum rett foran deg, du ser om de forstår eller ikke, og det gjør det mer utfordrende og gøy. Og så ville jeg bidra til å utdanne flinke naturfaglærere, fordi jeg mener det er utrolig viktig.

– **Hvorfor?**

– Statistikken viser at i Norge er det mange som underviser i naturfag uten å ha studert naturfag selv. Det er veldig utfordrende å undervise i de fagene uten å ha kunnskap, og ikke minst tror jeg at du er mye bedre i stand til å gjøre elever interessert i faget hvis du kan det selv.

– **Men hvorfor er det viktig at unge lærer seg naturfag i det hele tatt?**

– Det kan gi deg personlig glede fordi det er gøy. Og det kan være personlig viktig for elever og for folk å ha kunnskap om betingelsene for deres eget liv. Men i tillegg er det viktig for samfunnet at vi har folk som kan naturfag. Tenk på alle samfunnsutfordringene vi har med klimaendringer og tap av naturmangfold. Vi har bruk for kunnskap for å løse disse store problemene.

– **I den ferske boka di påpeker du at det er «langt fleire kjemikarar som arbeider med å utvikle nye kjemikalier enn forskarar som undersøker miljø- og helseeffekten av desse kjemikaliane». Er det bare kjemikalieindustrien som har skylda for dette, eller burde utdanningsinstitusjonene reflektere over det?**

– Jeg håper at universitetet er i gang med å gi studentene innsikt i bærekraftige løsninger for industrien. Men det er også viktig at politikere og myndigheter øker etterspørselen etter kjemikere som kan «Grønn kjemi»⁵. At det blir stilt noen krav til industrien om å operere bærekraftig.

– **Ja, for da blir det en reell jobbmulighet å være grønn kjemiker?**

– Ja. Så vidt jeg har skjönt, er det ganske få i kjemikalieindustrien som opererer etter prinsippene for grønn kjemi.

– **Jeg valgte kjemi, delvis fordi noen organiske molekyler er veldig vakre.**

5. «Grønn kjemi» er en samlebetegnelse på tolv prinsipper for kjemisk virksomhet der målet er å eliminere dannelse av farlige forbindelser i framstilling og utnyttelse av kjemiske produkter, blant annet å unngå produksjon av avfallsstoffer heller enn å fjerne dem i ettertid. Noen andre prinsipper er at kjemiske prosesser skal være atom- og energieffektive (ikke føre til for mye spill og sløsing), at man skal benytte seg av fornybare råvarer og unngå bruk av toksiske og farlige kjemikalier og løsemidler, mens de kjemiske produktene skal være nedbrytbare i miljøet.

– **Inntrykket jeg fikk av boka di, er at de bare finner opp og tar i bruk nye stoffer kontinuerlig, og så blir det oppdaget etter hvert hvilke skadevirkninger stoffene har hatt, som hormonhermere som forstyrrer puberteten?**

– Ja, det har vært sånn, men det nye kjemikalie-regelverket til EU legger faktisk litt større byrde på produsentene for faktisk å vise at kjemikalier de innfører, er ufarlige, før de tas i bruk.

– **Du intervjuer ei i boka som først tok en bachelorgrad i organisk kjemi, men som så skiftet til miljøkjemi fordi hun ikke ønsket å finne opp stoffer som kunne skade miljøet. Men når så mange først tenker på å lage nye stoffer, kan det ha noe å gjøre med alle heltehistoriene fra naturfagsbøkene om «kjemikeren som oppfinner»?**

– Det kan godt hende at vi lærebokforfattere har bidratt til sånne oppfatninger. Lærebøkene er utgangspunktet for at elevene skjønner hva naturvitenskap kan være, og jeg prøver å være bevisst på å vise fram et spenn av ulike måter å være kjemiker på. At de kommer fra ulike kulturer, at de kan være menn og kvinner – at noen kan finne stoffer som finnes i naturen fra før. Akkurat nå i formiddag har jeg hatt lærerstudenter som har gjennomført forskjellige kjemirelaterte prosjekt som også er bærekraftige. De har laget bivoksdruk, farget garn med plantefarger og prøvd seg på garving av fiskeskinn med seljebark. Det tenker jeg er viktig å gjøre, siden forskning viser at kompetanser som gjør elever i stand til å gjøre noe med klima- og miljøproblemer, er nøkkelen til å få håp.

– **Nå tenker jeg at det fort høres litt «hippieaktig» ut med «naturlige stoffer», en slags overtro om at alle «syntetiske stoffer» er skumle, noe som kan være lett å fnyse av som forsker. Men kan det også være noe i den ryggmargsrefleksjonen?**

– Forskere er glad i å påpeke at det finnes veldig giftige «naturlige stoffer», men det at det finnes farlige stoffer i naturen, kan ikke være en unnskyldning for å innføre miljøgifter. Mitt utgangspunkt er at folk ikke er dumme. Det kan være gode grunner til at de er skeptiske, ikke bare at de er kunnskapsløse. Det som er veldig viktig for forskere og folk med vitenskapsbakgrunn, er at man tør å ta en diskusjon, og at vi er villige til å innrømme at vi ikke vet alt i dag.

– **Har du et eksempel?**

– Cocktail-effekten. Mange har ment at miljøgifter ikke er noe å bekymre seg over så lenge nivåene er under grenseverdiene. Men nyere forskning tyder på at vi må ta hensyn til blandingseffekter av flere lignende stoffer, selv om hvert enkelt er under grenseverdien. En studie fra i fjor av barn fra tolv europeiske land viste for eksempel at 17 prosent av barn og unge er utsatt for samtidig eksponering for fem ftalater som er reproduksjonstoksiske, altså at de er uheldige for reproduksjonssystemet vårt. Selv om hver av dem var under grenseverdien, ble den samlede miksen for høy.⁶

– **Siden du begynte som vitenskapsformidler, har offentligheten forandret seg totalt på grunn av sosiale medier. Hva betyr det?**

– Jeg tror forskere har mistet litt av autoriteten sin fordi det er så utrolig mange påvirkere der ute som påstår at de har svar på alt mulig. Derfor tenker jeg det er viktig at forskere deltar i det ordskiftet, prøver å koble seg på og komme med den forskningsbaserte kunnskapen. Forskere vil selvfølgelig bruke mest tid på forskning, men de kan kanskje også sjekke hva som står i kommentarfeltet om saker der deres kunnskap er relevant? Kanskje delta der, eller prøve å skrive kronikker eller innlegg på sosiale medier. Det koster selvfølgelig masse tid og krefter, så jeg forstår at ikke alle orker det, men det er veldig viktig.

– **En ting er kunnskap, en annen ting er systemforståelse – jeg så at du nylig kommenterte ironien i at unger lærer om miljøproblemer på skolen, samtidig som kunnskapen skurrer mot praksisen de ser.**

– Ja, for eksempel lærer du å ikke kaste mat, men så har jeg opplevd selv at barna mine kommer hjem og forteller at restene fra «Mat og

6. Les mer om cocktail-effekten på chemtrust.org: «Chemical Cocktails – The neglected threat of toxic mixtures and how to fix it».

FOTO: MARIANNE SJØHOLTSTRAND/NTNU

■ – Det er kjempeviktig å være til stede i offentligheten, sier Unni Eikeseth, her i aksjon under Forskningsdagene i 2021.

helse»-timen blir kastet i søpla. Eller de lærer om klimakrisa, men så ser de i praksis at folk rundt dem flyr på ferie eller i jobbsammenheng, og at vi skal fortsette å utvinne olje, for eksempel. Barn og unge er ganske smarte, så jeg tror de fanger opp den dobbeltmoralen. Da tenker jeg at de nesten må bli litt kyniske for å holde ut, rett og slett.

– **Hva kan gjøres med det, da?**

– Det er fint når voksne går foran med et godt eksempel og viser at kunnskapen betyr noe, og at vi handler i tråd med den. Og det gjelder ikke bare i skolen, det gjelder også på universitetet – for eksempel at folk flyr på konferanser. Men det begynner heldigvis å bli litt mer fokus på det.

– **Flyr du selv?**

– Nei, personlig flyr jeg ikke, nettopp fordi jeg tenker at jeg må handle i tråd med den kunnskapen jeg har. Nå i sommer skal jeg og en kollega på sommerskole i et Erasmus+-prosjekt, og da skal

vi ta tog i fire døgn hver vei til Portugal. Det blir jo litt spennende også, tenker jeg. Men det er jo sånne ting som er litt ekkelt å snakke om, for du har ikke lyst til å være moralistisk overfor andre. Så jeg prøver å la være å kritisere andre. Jeg kjenner dessuten klimaskeptikere som har et veldig lite klimautslipp, og klimafolk med et svært klimautslipp, så det er ingen nødvendig sammenheng mellom kunnskap og handling.

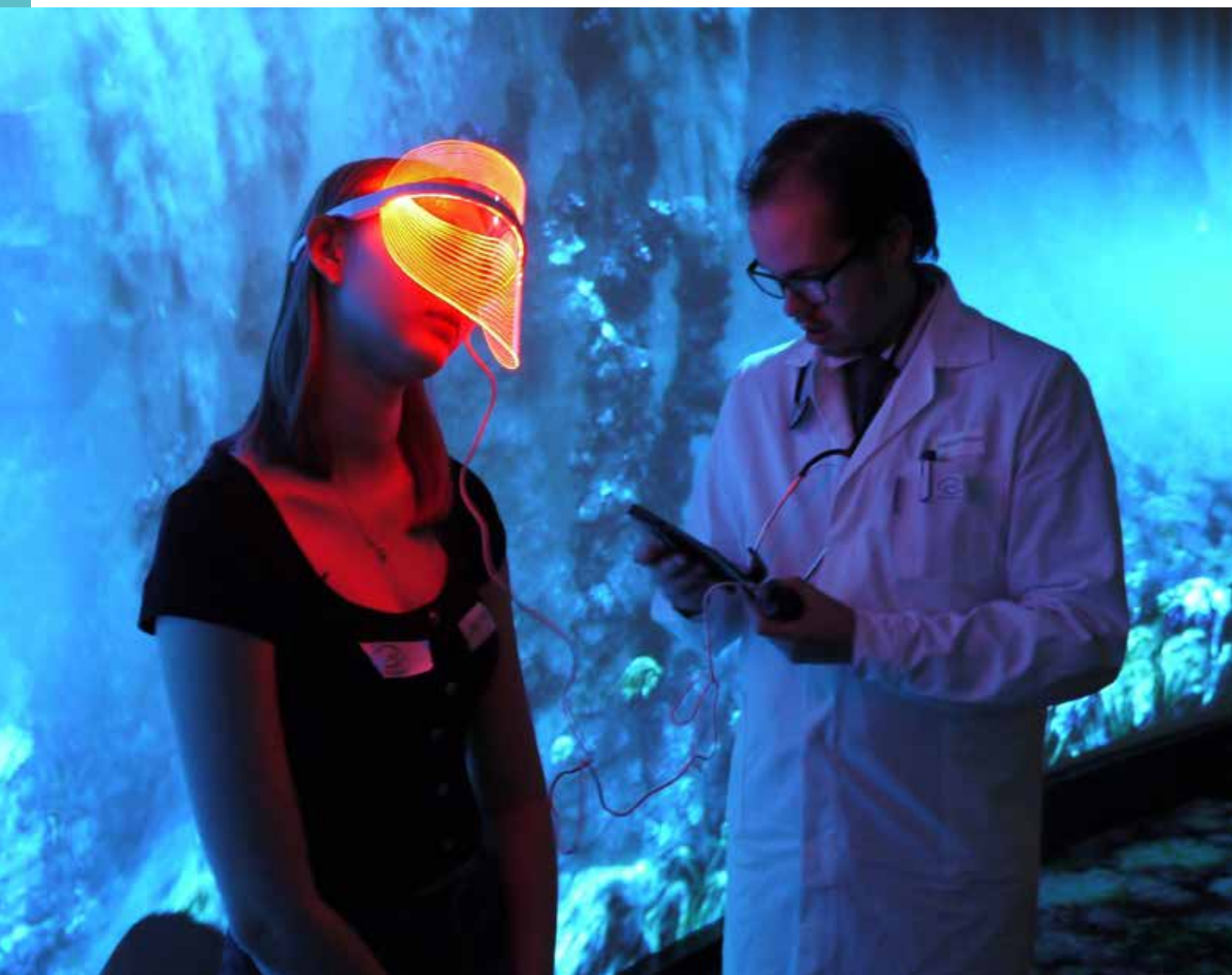
– **Men hva med systemisk, da – kanskje dobbeltmoral faktisk burde inn som kompetansemål i skolen? I betydningen å forklare elevene hvorfor det er så vanskelig for folk å forene handling og kunnskap – så kanskje elevene blir litt mindre kyniske av det de ser?**

– Ja, du tenker på klimapsykologi? Det er en god idé å ha den kunnskapen. Men jeg tror det viktigste er at vi voksne bare viser at vi faktisk bryr oss og har tenkt å gjøre noe med problemene. Det er den beste medisinen. ●

Når maskinsynet tar over

Det algoritmene «ser» gjennom linser og sensorer, er i ferd med å endre våre egne øyne på verden, mener Jill Walker Rettberg, professor i digital kultur.

AV ANDREAS HØY KNUDSEN

Å få på seg en «hjernevaskingsmaske» var en av øvelsene for barn i rollespillet til Machine Vision-prosjektet.

Foto: Silje Katrine Robinson

FORSKER:

Jill Walker Rettberg, professor ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen

PROSJEKT:

Machine Vision in Everyday Life: Playful Interactions with Visual Technologies in Digital Art, Games, Narratives and Social Media

METODE:

Egenutviklet modell for agens- og handlingsanalyse av situasjoner i kunst, spill og fortellinger. Datavisualisering, dataanalyse og kvalitativ fortolkning

UUNNVERLIG VERKTØY:

Strukturerte data om litteratur, kunst og film

FOTO: EIVIND SÆNNESSET

Easier to believe that [the android] saw in the way a camera does, or the way a microphone is said to listen. There was no one there. But as I looked into his eyes, I began to feel unhinged, uncertain.

Sitatet er hentet fra Ian McEwans science fiction-roman *Machines Like Me* fra 2019, et av de over 500 verkene i form av bøker, filmer og dataspill som Jill Walker Rettberg har kartlagt i Horisont 2020-prosjektet Machine Vision in Everyday Life. Prosjektet tar utgangspunkt i den historiske utviklingen av visuelle hjelpemidler. Dette kan ha startet med et menneske som så speilbildet av ansiktet sitt i en obsidianstein i steinalderen, og har fortsatt fram til dagens kameraer og algoritmer for ansiktsgjenkjenning. Selv om det ikke finnes dekning for å snakke om selvbevissthet hos maskinene, gir det god mening å studere samhandlingen og grensene mellom mennesker og maskiner. Teknologien «ser» og påvirker menneskelig agens, altså det å bestemme seg for noe med sin egen vilje, mener Rettberg.

Maskinsyn og ChatGPT

– Vi humanister har forsket på fortellinger, språk og bilder i alle fall siden Aristoteles. Nå trenger vi denne kompetansen i møtet med teknologi, sier Rettberg, som er professor i digital kultur ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier ved Universitetet i Bergen.

De siste fem årene har hun forsket på bruken av maskinsyn – inkludert kunstig intelligens – i takt med at ChatGPT og tilsvarende teknologier er blitt allment tilgjengelige.

De konkrete analysene i Machine Vision-prosjektet peker på bekymringsfulle sider ved teknologien. Menneskelige hjerner bruker lys fra omgivelsene via øynene til å skape et bilde av verden som vi orienterer oss etter. Maskinsynet derimot registrerer lys som rene data. Algoritmene eller de digitale regelsettene sammenligner deretter disse dataene med forhåndsinnlagte datasett for å bestemme en handling.

Forsterker utbredte fordommer

Den grunnleggende representasjonen mellom verden utenfor og vårt indre bilde eksisterer ikke i den kunstige intelligensen, som utlukkende sammenligner binære data. Dette gir maskinsyn en rekke svakheter og blindsoner som gjør at teknologien i mange tilfeller ser mindre enn mennesker, ifølge Rettberg. Strategien med å laste inn enorme datasett i maskinlærings-systemene – ChatGPT skal ha fått lastet inn 179 milliarder setningsledd eller funksjoner fra internett – kan få teknologien til å simulere et tenkende og handlende

Det eldste kjente speilet er en obsidianstein som ble bearbejdet av mennesker for 8000 år siden. Foto: UiB, ukjent fotograf

subjekt. På den andre siden kan det gi absurde utslag, noen av dem diskriminerende.

Systemene for ansiktsgjenkjenning er blant annet mye bedre til å identifisere hvite menn enn mørkhudete kvinner, som regelmessig forveksles med menn og i noen tilfeller også med primater i dyreriket. Analysene viser at så forskjellige personer som Michelle Obama, Oprah Winfrey og Serena Williams alle er blitt identifisert som menn av de mest brukte algoritmene på internett, tilsynelatende på grunn av hudfarge. Ifølge Rettberg vil maskinsynteknologien med sine klassifikasjoner og prediksjoner ikke bare reproducere utbredte fordommer i samfunnet – den vil forsterke disse.

– Dette kan føre til at enkelte grupper blir feilaktig identifisert eller ekskludert fra tjenester og ressurser som bruker ansiktsgjenkjenning som verktøy. Vi kan snakke om tilfeller av «mikro-undertrykkelse», som først og fremst rammer mennesker som allerede er sårbare for diskriminering, sier Rettberg.

Algoritmiske feil

Ifølge Machine Vision-prosjektet er det et problem med algoritmene at de bruker antakelser fra kvantitativ analyse til å vurdere kvalitative data. Slike data er tvetydige og komplekse om for eksempel menneskelig atferd og følelser. De trenger fortolkning, situasjonsbestemt kunnskap, nærlesning og så videre, ifølge Rettberg.

– Vi humanister har forsket på fortellinger, språk og bilder i alle fall siden Aristoteles.

JILL WALKER RETTBERG

Sammen med kollegaene i Machine Vision-prosjektet har hun publisert artikler om metodiske og teoretiske tilganger til den nye teknologien. Ett av funnene er at prinsippet *algoritmiske feil* i maskinlæring kan brukes til å mobilisere kunstig intelligens i kvalitative regnestykker, for eksempel til å gjøre antropologiske antakelser.

– Du kan for eksempel bruke maskinlæring til å finne ut hva algoritmene *ikke* kan forutse i et datasett og hva som ikke passer inn i pene mønstre og kategorier, noe som er langt mer interessant i en kvalitativ analyse, forklarer Rettberg.

Teoriutvikling

Rettberg og forskerkollegene er i sluttspurten av prosjektet, som fikk støtte fra Det europeiske forskningsrådet (ERC) i fem år. En doktoravhandling med disputas er allerede gjort unna, og to til er nesten klare, ifølge prosjektlederen.

– Men det trengs mer analyser av data framover, for vi ser muligheter nå som ikke var tilgjengelige da vi begynte. Vi må nesten lage en ny søknad til ERC for å følge opp Machine Vision, sier Rettberg.

Blant mulighetene som åpner seg med prosjektet, er en forskningsfront som har flyttet seg nærmere problemet med agens i interaksjonen mellom menneske og teknologi. Rettberg og forskerkollegaene har laget

noen felles regler for å analysere situasjoner hvor det oppstår uklarhet om nettopp agens. Utgangspunktet er begrepet *assemblage*, som kan betegne en sidestilling eller rekkefølge av subjekter som sammen foretar et valg og en handling. Det kan bety at mennesket ikke lenger er alene om å fatte beslutninger, fordi påvirkningen fra algoritmene er så sterk at de kan sies å være delaktige.

Når forskerne samtidig har tilgjengelig

en database med store mengder strukturerte data om konkrete situasjoner med maskin-syn og mennesker, ligger det an til videre teoriutvikling og praktiske eksperimenter. Ett av de praktiske virkemidlene har vært «live» rollespill, som også har fått støtte fra Forskningsrådet.

– Rollespillet var veldig gøy og givende, men det tok tid og krevde mye arbeid, sier Rettberg. ●

Hva slags etiske valg barn skal ta når personer erstattes med teknologiske uttrykk, var tema på Machine Visions rollespill. Foto: Silje Katrine Robinson

– La oss få beholde kongstanken!

Å rendyrke et problem bør være et premiss for en god FoU-søknad – ikke et hinder for å få støtte, mener professor Jill Walker Rettberg.

– Prosjektet mitt fikk toppscore på alt unntatt relevans da jeg søkte Forskningsrådet. Jeg forsøkte flere ganger uten hell. Da forskningsplanene til slutt ble sendt som en søknad til Brussel og ERC i 2018, fikk den straks en samlet vurdering som støtteverdig, forteller Jill Walker Rettberg ved Universitetet i Bergen. Hun er overbevist om at finansieringsordningene i Norge og Forskningsrådet bør bli mer som ERC.

– Å jobbe med en ERC-søknad lot meg rendyrke et problem og beholde en kongstanke i søknaden til ERC i stedet for å presse inn konkurrerende delprosjekter og kompromisse på tema, slik jeg ser mange prøver å gjøre i prosjekter til Forskningsrådet, sier hun.

– Gå til instituttlederen og spør

ERC-støtten på to millioner euro gjorde det mulig for Rettberg å bemanne Machine Vision-prosjektet med tre ph.d.-studenter og en postdoktor i tillegg til en databaseutvikler, men hun mener pengene kunne vært brukt mer effektivt.

– I andre land, for eksempel i Sør-Europa, er det ikke uvanlig å ha en prosjektleder i full stilling til å holde i trådene, mens det i Norge ofte faller på den faglige lederen. Selv ble jeg prosjektleder uten noen form for opplæring, og jeg måtte bruke tid på å bokføre underbilag til kostnader på konferanser og sjekke timelister. Det ble altfor mange baller i luften, sier pro-

fessoren, som til slutt fikk innvilget et mentorkurs hos instituttledelsen.

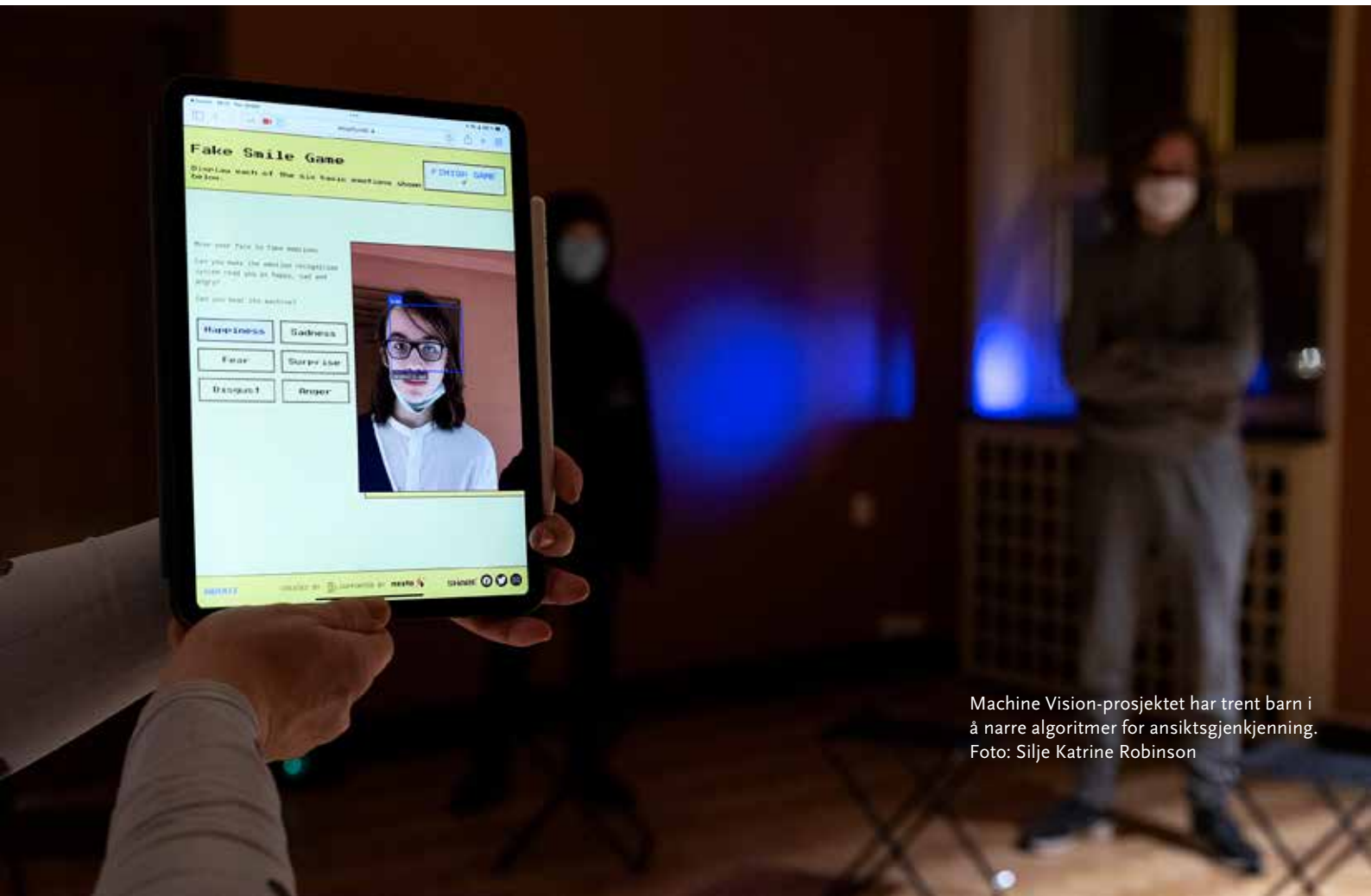
Kalt inn til universitetsstyret

Etter at Rettberg tok opp universitetets rammebetingelser for forskningsprosjekter, ble hun invitert til å presentere Machine Vision-prosjektet direkte for universitetsstyret. Med fargerike PowerPoints malte professoren fram både forskningstemaet og -teamet for øynene på styremedlemmene.

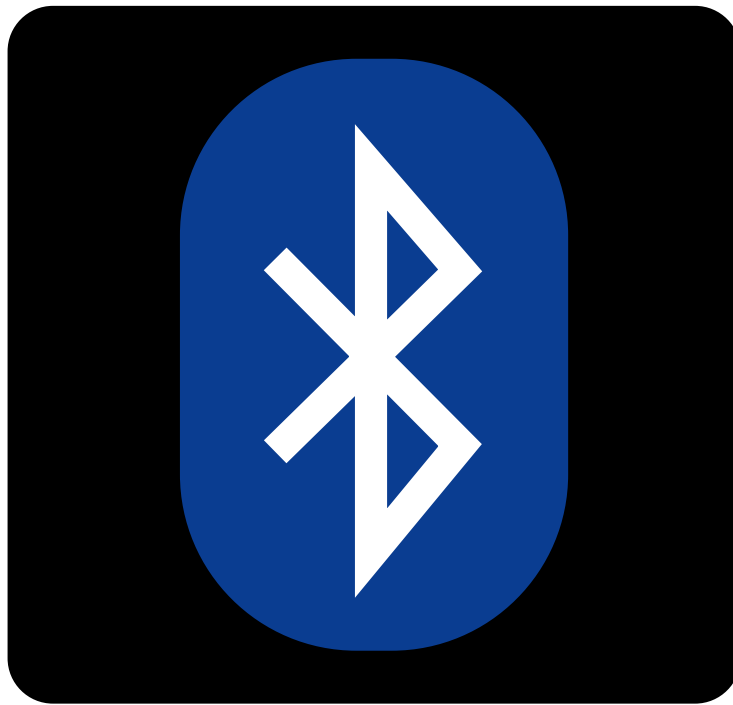
– Formidling og kommunikasjon er alltid vanskelig å få prioritert i et travelt forskningsprosjekt. Jeg skulle gjerne hatt hjelp til å sammenfatte alt vi har funnet og skrevet, og lage en presentasjon til omverdenen, sier Rettberg.

Med «live action roleplaying» bes studenter ta etisk ansvar for andre når ansiktet erstattes med en maske.
Foto: UiB / Eivind Senneset

Machine Vision-prosjektet har trent barn i å narre algoritmer for ansiktsgjenkjenning.
Foto: Silje Katrine Robinson

ARBEIDSLIV

- a) Kva for yrkesgruppe er det forbundet Creo organiserer?
- b) Kva kallar ein den grunnleggande lova innanfor den kollektive arbeidsretten, som blant anna inneheld reglar for tariffavtalar?
- c) Kor lenge må ei bedrift normalt betale dei tilsette løn etter at dei er blitt permitterte (arbeids-givarperiode 1)?
- d) Kva for LO-forbund har eksistert sidan 1895, har 33 000 medlemmer og blir leia av den tidlegare gruvarbeidaren Anita Paula Johansen?

- e) Kva år (margin: tre år) vart det slutt på dei tre karensdagane før ein fekk utbetalt sjukepen-gar?

FUGLELIV

- a) Kva for snipe er representert i Noreg med artane kvart-, enkel- og dobbel-?
- b) «Gjøk og sisik, trost og stær» blir ramsa opp i songen «Alle fugler små de er». Men kva for fugl blir nemnd litt seinare i første verset?
- c) Kva er namnet på den heilage fuglen til aztekarane som har gitt namn til mynteininga i Guatemala?
- d) Kva for fugl er representert i Europa med artane åtsel-, gåse-, munke- og lamme-?
- e) Kva for fugl kan opptre i sver-mar som dette, som på engelsk blir kalla murmurations?

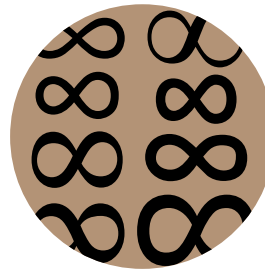

SYMBOL OG FORKORTINGAR

- a) Aksjonistane som kjempa ved regjeringsbygga mot vindkraft-anlegget på Fosen, ropte tidvis «ČSV» som slagord. Korleis blir dette oftast omsett til norsk?

b) Kva for dansk konge er kopla til dette symbolet?

- c) Kva for bokstav er blitt eit symbol for støtte til Russlands krigføring i Ukraina?
- d) Kva tyder dette symbolet, som blir brukt innanfor matematikk og fysikk?

- e) Ein URL angir lokalisering, som regel på nettet. Men kva står URL for?

NAMNEBRØR OG -SØSTRER

- a) Filosof (f. 1561, her måla av Paul van Somer) som er blitt kalla empirismens far, og målar (d. 1992) som ofte framstilte forvridne kroppar?

- b) Russisk ikonmålar, portrettert på film av Andrej Tarkovskij, og russisk tennisspelar som per 1. mars i år var ranka som nr. 6 i verda?
- c) Kona til Shakespeare og amerikansk skodespelar som spelte Catwoman i The Dark Knight Rises?
- d) Skodespelar kjend frå filmar som Bullitt, The Cincinnati Kid og The Getaway, og regissør av filmar som Hunger, Shame og 12 Years a Slave?
- e) Utanriksreporter, fotballtrenar og hovudperson i tre romanar av Dag Solstad?

a) Kunstnarar
b) Arbeidstvistlova
c) 15 dagar
d) Norsk Arbeidsmandsforbund
e) 1978

FOTO: ARBEIDSMANDSFORBUNDET

a) Bekkasinar
b) Lerka (som jublar høgt i sky)
c) (Prakt-)ketsal, eller quetzal
d) Gribb (eller austgribb)
e) Starar

FOTO: JOHN HOLMES, CC BY-SA 2.0

a) Vis Samisk Ånd
b) Harald Blåtann (Blue-tooth-symbolet består av runene for H og B)
c) Z
d) Uendleg (mengde/verdi)
e) Uniform Resource Locator

a) Francis Bacon
b) Andrej Rubljov
c) Anne Hathaway
d) Steve McQueen
e) Bjørn Hansen

Byens vaktbikkje

– Vår jobb er å sørge for at byen ikke får demens, sier byantikvar Eivind Torkjelsson.

– **Hva gjør du som antikvar?**

– Tar vare på Oslo by. Jeg er byråkrat og saksbehandler, og mandatet til Byantikvaren er å ta vare på de delene av byen som forteller ulike historier.

– **Hva slags historier?**

– Historien om Oslo by er blant annet middelalderruiner, gamle fabrikker, finere bydeler, arbeiderstrøk på Grünerløkka og Rodeløkka og masseutbyggingen av Groruddalen etter andre verdenskrig. På en måte er jeg alltid på jobb. Jeg oppsøker bygninger jeg har uttalt meg om. Jeg slutter aldri å forundre meg over det jeg ser og finner. Det er alltid en fortelling der.

– **Er du fornøyd med det du ser?**

– Nei, det er absolutt ting vi burde tatt vare på. Det er interessant at den tidligere plan- og bygningsetatsjefen lenket seg fast i Y-blokka etter først å ha innvilget delvis riving. Vår jobb er å sørge for at byen ikke får demens, at vi skjønner hva vi lever i.

– **Hvor mye makt har egentlig Byantikvaren?**

– Jeg er en liten byråkratrotte i det store systemet, men mye handler om at Byantikvaren både jobber for Oslo som kommune og fylkeskommune og er rådgiver for plan- og bygningsetaten. Vi er byens vaktbikkje. Vi passer på at minner ikke forsvinner. Når vi fjerner alle gamle bygninger, forsvinner minnene.

– **Bor du i en gammel, verneverdig bygård selv?**

– **Man amputerer fortellingen hvis man tar vare på flotte gårder på Frogner, men ikke tenker at utviklingen av Groruddalen er viktig.**

FOTO: TROND W. ANDERSEN

EIVIND TORKJELSSON

Leder av Forskerforbundets lokallag ved Byantikvaren i Oslo

STILLING

antikvar ved Byantikvaren i Oslo

UTDANNING

cand.philol. i kunsthistorie ved Universitetet i Oslo

– Selvfølgelig. *Living the brand*. Jeg bor i en jugendgård på Frogner. Det er trekkfullt og kjempegodt inneklime. Alt av vinduer, dører og tak er originalt. Kvaliteten er uovertruffen – fantastisk. Jeg elsker å gå i baktrappen – hvert eneste

trinn er slitt ned, og jeg tenker på alle som har gått der før meg.

– **Noen faste spørsmål. Hvilken akademisk bok har vært viktig for deg?**

– *Kunsten å bevare* av Arne Lie Christensen. Den handler om hva vi tar vare på, og hvorfor, og ikke minst hvorfor det er viktig. Den diskuterer hvorfor man for 30 år siden tok vare på gårder fordi de var vakre, men hvorfor de droppet driftsbygninger. Man amputerer fortellingen hvis man tar vare på flotte gårder på Frogner, men ikke tenker at utviklingen av Groruddalen er viktig.

– **Når tenker du best?**

– Når jeg går, uansett om det er i gater eller i skogen. Jeg hører verken på radio eller podkast, jeg tømmer hodet.

– **Hvordan ser kontoret ditt ut?**

– Jeg har akkurat fått eget kontor. Der har jeg en plakate av en av mine store helter, Tintin. Da jeg var barn, lærte han meg å drømme om å oppdage verden, og da jeg ble voksen og flyttet til Frankrike, lærte han meg fransk.

– **Hvis du skulle jobbet på en annen institusjon, hvor skulle det vært?**

– Unesco i Paris. Jeg kunne gjerne tenke meg å jobbe med kulturminner internasjonalt. Jeg elsker gjenstander og bygninger som er fortellinger om mennesker. Det slutter aldri å fascinere meg.

– **Byantikvaren er underlagt både Klima- og miljødepartementet og Kommunal- og distriktsdepartementet. Har du noen ord til dine ansvarlige statsråder?**

– Ta vare på historien bygningene forteller.

♦ AV LINA CHRISTENSEN

Finnes det et teknologisk liv etter døden?

Et friskt fraspark inn i et forskningsprosjekt om nedfrysing av mennesker og kampen mot døden.

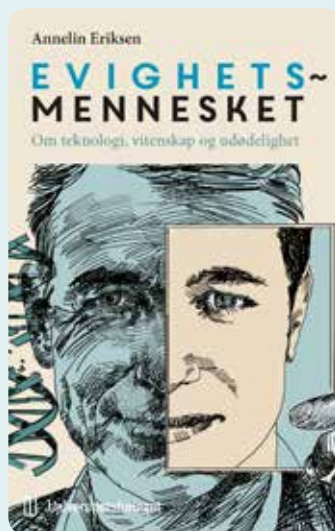
Annelin Eriksen er professor ved Institutt for sosialantropologi ved Universitetet i Bergen, og har studier av øy-landet Vanuatu og pinsebevegelsen blant sine tidligere spesialfelt.

Det virker ved første øyekast som langt unna temaet for denne boken, som handler om nedfrysing av mennesker og forsøk på digitalisering av bevisstheter. Det skal likevel vise seg at Eriksen er en utmerket guide inn i et fenomen og en tankegang som er langt mindre marginal enn man skulle tro.

For enkelthets skyld kan jeg si at boken skildrer aktører og prosjekter knyttet til i all hovedsak to ulike forsøk på å unnslippe døden ved hjelp av vitenskap og teknologi, henholdsvis kryonikk (nedfrysing av mennesker) og forsøk på digital preservering av faktiske menneskers bevissthet. Ideologisk samles disse under begrepet transhumanisme, «som tar til orde for et nytt stadium i menneskets evolusjon», og en tanke om at det er mulig å endre og transcendere menneskelivet og dets kjødelige begrensninger på ulike måter.

Eriksen setter seg imidlertid ikke fore å være vitenskapelig systematisk, men heller å gi et puff til videre tenkning og forskning. Stilen er frisk og ledig, og hun tillater seg å hoppe fra det ene eksempelet til det andre uten at det går ut over bokens dramaturgi. Vi får høre om torso-androiden Bina48, som er en replika av en virkelig svart amerikansk kvinne, lastet med hennes historier og fortellinger og gjenskapet ved hjelp av kunstig intelligens. Eller om den overbeviste ambulansesjåføren som utrustet med en slags gjør-det-selv-kryonikk står i beredskap for

«Eriksen er en utmerket guide inn i et fenomen og en tankegang som er langt mindre marginal enn man skulle tro.»

ANNELIN ERIKSEN
Evighetsmennesket.

Om teknologi, vitenskap og udødelighet
Universitetsforlaget, 2023
168 sider
Veil. pris: kr 399

å ile til for å erstatte blod med frostvæske når et medlem av hans klubb dør. Ved første øyekast kan dette fremstå som eksentriske og marginale fenomener, men Eriksens prosjekt er å synliggjøre for oss at de bare er uttrykk for en større kulturell endring som er mer allment utbredt enn vi kanskje tror: «Vi er i ferd med å endre noen grunnleggende forståelser av hva det vil si å være menneske; å leve, men også å dø.»

Eriksens faglige utgangspunkt gjør at hun ikke trenger å skrive om «hva som faktisk vil være mulig en gang i fremtiden [,] hva som burde være mulig, eller hva som er den 'riktige' utviklingen, i etisk forstand». I stedet prøver hun å forstå både ideologien og dens konkrete uttrykk som «et kulturelt fenomen».

Eriksens sosialantropologiske ståsted gjør også at hun kan analysere og drøfte på en

helt annen måte enn for eksempel en teknolog eller en religionshistoriker. Eriksen klarer å forene et uhildet og nesten naivistisk blikk på fenomenene hun undersøker, med en enorm tverrfaglig spennvidde i de teoretiske referansene og en god beskrivelse og forståelse av de skjøre grensene mellom vitenskap og populærkultur. Et eksempel: «Det kan virke som om det å fryse ned *del* av kroppen er vitenskap, mens det å fryse ned *hele* kroppen er et ikke-vitenskapelig prosjekt. Grensene mellom dette er ikke absolutte, men krever en forståelse av akkurat hvor mye tro eller håp man kan tillate i vitenskapen.»

Det brede utsynet Eriksen anlegger, gjør at boken – til tross for et begrenset sideantall – gir mange startpunkter for videre tenkning. Forfatteren skal berømmes for at hun behandler sitt stoff med respekt: Selv om jeg både himler med øynene og kjenner på behovet for argt å kritisere måten kapitalistiske Silicon Valley-entreprenører som Elon Musk og Peter Thiel oppkaster seg til guder på, formidler Eriksen stoffet på måte som øker min forståelse. Det beste stoffet kommer kanskje mot slutten, når Eriksen samler trådene. Hun viser hvor mye av kampen for udødelighet som hviler på tro, og trekker fram forskjeller og likheter mellom pinsebevegelsen og transhumanistene. Refleksjonene om hvordan selve ideene – det å frigjøre sinnet fra kroppen og å frigjøre kroppen fra døden – «har en kulturhistorie», er opplysende og gode. Kanskje kan boken sees på som en slags kompanjong til Lena Lindgrens bestselger *Ekko*. De har i hvert fall noen overlappende tematikker, peker på noen av de samme bak-enforliggende mekanismene og aktørene og advarer mot privatiseringen av sjelslivet.

Boken handler altså nettopp om teknologi, vitenskap og udødelighet, slik undertittelen lover: Den som forventer en faglig-akademisk tour-de-force, blir nok skuffet, men den som liker gode (lik-)røverhistorier, vitenskapsfabuleringer på grensen til det sannsynlige og gode analyser av den åndelige og kulturelle dimensjonen av drømmen om en teknologisk utvei fra døden, vil bli både underholdt og opplyst.

I 2021 fikk Eriksen en bevilgning fra Forskningsrådet til en større studie for å «forstå den teknovitenskapelige udødelighetsbevegelsen». Basert på lesningen av denne boken er det bare å glede seg til resten.

AV KJETIL VIKENE

RETNING

I Forskerforum nr. 4/23 anmeldte Ida Jahr boka *Flerkulturelle scenarioer: Mur, bro eller båt?* av Sharam Alghasi og Thomas Hylland Eriksen (red.). Forskerforum beklager at en av setningene kan leses som at Michelle Tisdels bidrag i boka opprinnelig er skrevet

på engelsk for så å ha blitt oversatt til norsk:

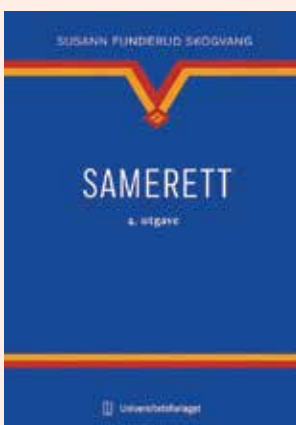
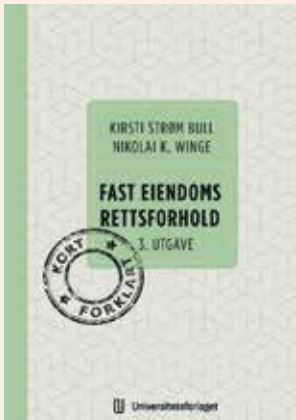
«Slik det står nå, må mange av setningene hos Tisdal oversettes tilbake til engelsk for å gi mening, og Herbjørnsruds argument om å hive hele kulturbegrepet på skraphaugen er såpass interessant at det fortjener et bedre strukturert kapittel.»

Vi vil korrigere til dette: «Mange av begrepene hos Tisdal, som har stor resonans i en engelskspråklig akademisk kontekst, kunne fortjent en forklaring på norsk, og Herbjørnsruds argument om å hive hele kulturbegrepet på skraphaugen er såpass interessant at det fortjener et bedre strukturert kapittel.» Red.

Bestill
tilgang på
juridika.no

post
@juridika.no

Bøker fra Juridika

På Juridika finner du Universitetsforlagets
jusstidsskrifter, fagbøker og ajourførte
lovkommentarer samlet på ett sted.

Juridika

 en tjeneste fra Universitetsforlaget

Bunadspionerene

Boka er en vakker, men noe konfliktsky hyllest til foregangskvinner innen bunadsfaget.

Camilla Rossing (red.)
Kvinner i bunadshistoria
Forlaget Press, 2023
285 sider
Veil. pris: kr 499

Det finnes allerede flotte oppslagsverk, ja endog et helt leksikon i tre bind fra 2006, om norske bunader. Men nå foreligger en bok om ti av pionerene – alle kvinner – som har vært sentrale i arbeidet med å utvikle den norske bunadskulturen. Kvinner i norsk bunadshistorie har blitt en vakker bok, med Camilla Rossing, leder for Norsk institutt for bunad og folkedrakt, som redaktør. Særlig synes jeg Anne Marte Førss nydelige fotografier av et utvalg bunader står godt til tekstene. Jeg funderer imidlertid litt på hvem som er målgruppen for boka, for er det ikke noe uutalt som ligger og ulmer i vadmelet her, tro? Hva vil man med disse pionerhistoriene?

Det var på 1980-tallet noe begynte å endre seg, for så å skyte solid fart på 1990-tallet, næret av OL-feber. Plutselig begynte stadig flere å snakke om å skaffe seg bunad. I dag har 70 prosent av landets kvinner gjort alvor av tanken, ifølge bunadsinstituttet, mens tallet for menn er 20 prosent. Bunaden har tilsynelatende blitt allekvinneseie.

At vi i dag har vel 450 bunader å velge mellom, skyldes altså blant annet de ti pionerkvinnene som alle har fått hvert sitt kapittel. Åtte av dem er særegne fagpersoner som har vært viktige i innhenting av kunnskap om norske draktskisser, etableringen av en terminologi og ikke minst utarbeidingen av bunader. De var lærere, håndverkere, folkedansere, forskere, men først og fremst brant de for bunadsprosjektet. Hulda Garborg har selvfølgelig, som alle bunaders mor, et eget kapittel, med sin versjon av folkedraktene i nedre Hallingdal fra 1903. Til grunn for det varierte utvalget av bunader som har kommet siden, ligger et omfattende arbeid med å samle inn informasjon om tidligere tiders lokale draktskikker. Magny Karlberg fra Valdres, som etablerte bunadsinstituttet, var for eksempel ute på feltarbeid på 1980-tallet, der hele 700 ulike plagg kunne bli registrert i løpet av en intensiv uke. Men hva nå, får jeg lyst til å spørre, hva vil vi med

«Men hva nå, får jeg lyst til å spørre, hva vil vi med bunadene i dag, på 2000-tallet?»

bunadene i dag, på 2000-tallet?

To dronninger har også fått hvert sitt kapittel – Maud og Sonja. For dronning Sonja har bunadsinteressen blant annet vært en måte å understreke tilhørigheten til sin «sivile» familie på, og å fremme norsk kunsthåndverk. Da tronarvingen Ingrid Alexandra skulle konfirmeres i 2019, ledet dronningen arbeidet med å utvikle en Aust-Telemarksbunad spesialdesignet for henne, og det er her jeg begynner å savne noen diskusjoner. En «vanlig» bunad koster allerede mye, en «unik» bunad koster enda mer. Det er kanskje ikke så rart at en av de heteste trendene blant unge nå er å sy sin egen festdrakt av billige duker og gardiner fra loppemarkeder?

Bunadshistorien er i det hele tatt konfliktfylt, noe som vel også er et uttrykk for at dette plagget betyr mye for mange. Debatter de siste årene har handlet om hvor den får produseres (i lavkostlandet Thailand?), når man får bruke den (i demonstrasjoner?), og om hvilke regler som gjelder for antrekket i seg selv. Ingenting av dette berøres i boka. *Kvinner i bunadshistoria* er en vakker dokumentasjon av et knippe foregangskvinner, men jeg hadde gjerne sett at boka også så litt framover og funderte på hvordan vi ønsker å bruke bunaden i fremtiden.

AV SIRI LINDSTAD

Om rasetenkning

Dette er vitenskapshistorie på sitt beste.

JON RØYNE KYLLINGSTAD
Rase: En vitenskapshistorie
Cappelen Damm, 2023
421 sider
Veil. pris: kr 399

Jon Røyne Kyllingstad, historiker ved Kulturhistorisk museum, påpeker at «'rase' var og er et uklart begrep». I denne boken beskriver han godt hva folk har prøvd å fylle dette begrepet med, fra begynnelsen i hudfarge, via skallemåling, til rasehygiene og genetik. Diskusjoner har dreid seg om hvorvidt mennesket (skapelsen) er én (monogenisme) eller flere (polygenisme), hvorvidt rasehierarkier er faste og uforanderlige (som Kant trodde), eller om «degenereringen» kunne «reverseres».

Kyllingstad legger grunnlaget med internasjonal opplysningshistorie og hvordan denne fremmet ideer om raser. Det er ikke tilfeldig at de første raseskillene gikk på hudfarge. Begrepet rase dukket opp samtidig som slavehandelen ble mer omstridt, i siste halvdel av 1700-tallet. Begrepet «fungerte som en 'løsning'» på problemet, på motsetningen

mellom ideal og virkelighet. Revolusjonære på Haiti i 1798 utfordret opplysningstidens idealer. Hvordan kunne man både mene at alle menn er frie, og holde noen i lenker? Svaret ble at de som lå i lenker, ikke var menn (mennesker) på lik linje med de hvite.

«Kyllingstad har ikke brukt 15 år på å skrive denne boken, men han har brukt 15 år på å tenke på den, og det synes.»

Et godt eksempel på sammenhengene mellom makt, samfunn og vitenskap fra 1800-tallet er at etnologien som fagfelt var delt: Europeerne var opptatt av skaller, amerikanerne av forholdet mellom hvite og ikke-hvite. Paternalistisk kolonialisme i England førte til en monogenistisk rasevitenskap – tanken om flere menneskearter lar seg dårlig kombinere med ideen om å bringe «sivilisasjon» til hele imperiet. Lavere arter kan ikke ta til seg kultur. Polygenistiske ideer om flere menneskearter var det bedre plass til på andre siden av Atlanteren. Vitenskapen finnes ikke utenom samfunnet og samfunnets behov.

Den norske vitenskapshistorien er sammenfiltret med og hviler på en europeisk og amerikansk vitenskapshistorie: institusjoner, tenkemåter, diskusjoner, tidsskrifter og foreninger. Samtidig har vi bidratt. Som Kyllingstad nevner, er det ikke tilfeldig at det var en skandinavisk vitenskapsmann som kom opp med «kefalindeksen», som målte langskaller og kortskaller. Kombinasjonen av arkeologi, fysisk antropologi og språkforskning var både tilgjengelig (dataene fantes) og samfunnsnyttig (det var viktig å bestemme hvem som «kom først» av «skandinaver» og «samer».) Rase-antropologien i Norge er sterkt sammenbundet med det som var vårt hjemlige «raseproblem»: forholdet mellom den samiske og kvenske befolkningen og majoritetsbefolkningen. Jeg kom over min tippipoldefar «handelsmannen Andreas Nordvi, som skaffet flere hodeskaller til anatomisk institutt», som Kyllingstad omtaler ham som. I min familie var han «Norges første feltarkeolog».

Vitenskapen har det Kyllingstad kaller «egentyngde». En forutsetning for at data kan sammenlignes, er at man benytter de samme kriterier og metoder som de man står på skuldrene til. Vi påvirkes av metoder, data, tenkemåter, begrepsapparater og teorier som allerede finnes. Rasekjennetegn blir sånn videreført i vitenskapen. Det er nyttig med en grundig gjennomgang som dette for å vise frem hva vi står på. Jon Røyne Kyllingstad har ikke brukt 15 år på å skrive denne boken, men han har brukt 15 år på å tenke på den, og det synes. *Rase: En vitenskapshistorie* gjør akkurat det en vitenskapshistorie gjør på sitt beste, plasserer vitenskapen i historien og historien i vitenskapen.

AV IDA JAHR

Rak i ryggen. Vit i panna.

Greitt, dette er i utkanten av det Forskerforum driv med, for biletet er ikkje frå høgare utdanning eller forskning. Redninga må vere at to av dei avbilda seinare vart tilknytte Noregs landbrukshøgskule på Ås.

Vi ser ein eksamenssituasjon ved skogbrukslinja på Storhove i Lillehammer våren 1934. Mannen til venstre, som her var sensor, er Haakon Lie (1884–1970), dåverande fylkesskogmeister i Oppland. I midten er Knut Skinnemoen (1899–1992) som var skogbrukslærer på Storhove og seinare professor i skogskjøtsel ved landbrukshøgskulen. Den unge kandidaten til høgre er totningen Anners Aarsby (1913–1993). Han heldt seinare fram med skogstudium på landbrukshøgskulen.

Eit apropos til slutt: Storhove er ein gamal storgard ved Lillehammer, som etter kvart altså husa ein landbruksskule med skogbrukslinje. På same stad ligg no studiestad Lillehammer, ei avdeling av Høgskulen i Innlandet.

Biletet og personopplysningane er henta frå Digitalt museum.

Foto: Gunnar Mangset / Anno Norsk skogmuseum

Ord treng plass

Kva skal vi kalle «research literacy» på norsk? – Det er viktig at vi ikkje innfører termar som kolliderer med ord som alt finst, seier Ole Våge.

Språkspalta har fått eit godt tema i fanget frå professor Ellen K. Henriksen, som er tilknytt både Seksjon for fysikkdidaktikk ved Fysisk institutt, Universitetet i Oslo og Institutt for grunnskole- og faglærerutdanning ved Oslomet. Ho skriv:

«I dokumentet 'Lærerutdanning 2025' slo Kunnskapsdepartementet (2017, s. 9) fast at kandidatene fra den 5-årige grunnskolelærerutdanningen skal 'bli bedre rustet til å etterspørre og bruke forskningsbasert kunnskap'. Dette kalles på engelsk 'research literacy', men vi har ikke noen god, norsk term for dette. I vedlagte notat er det listet opp noen mulige norske termer med hver sine fordeler og ulemper. Vi vil gjerne høre hva andre tenker om spørsmålet!»

Nærskylde ord

– Ein slik tabell med lister over fordeler og ulemper er førebiletleg. Eg vil seie dette er ein slags bestep praksis for dei som møter på språklege nøtter i forskingskvardagen, seier Ole Våge, som denne gongen rår grunnen aleine som ekspert i spalta.

Men før vi går laus på spesialordet «forskingsliteracy», lat oss sjå på termen «literacy». Det er ikkje fyrste gongen nokon har etterlyst

eit godt norsk alternativ til dette ordet. Heidi Norland, redaksjonsleiar i Universitetsforlaget, sa til Forskerforum for nokre månader sidan: «Nokre engelske termar er så innarbeidde at vi stangar i veggen. Vi skulle til dømes gjerne hatt eit norsk ord for 'literacy', men det har vi måtta gje oss på mange gonger.»

– Dette er òg ein gjengangar frå den gamle jobben min i Språkrådet, så det var vel berre eit tidsspørsmål før dette ordet, som vert brukt på tvers av ulike fagfelt, vart tema i språkspalta. Etymologisk kjem literacy frå latinske literatus 'utdanna', som igjen kjem frå litera, 'bokstav', seier Våge, som held fram:

– I snever forstand er literacy evna til å lese og skrive og må forståast i motsetnad til illiteracy, som er analfabetisme. Literacy er òg i opposisjon til numeracy – talforståing – som er eit langt nyare omgrep. Dette er eit forsøk på å lage ei klynge av nærskylde omgrep, noko som har skapt problem når det gjeld å lage eit godt norsk ord for literacy. På norsk har vi jo tatt utgangspunkt i det greske ordet for bokstav, alfabetos, for å lage ord som (an)alfabetisme.

«Nærskylde» er eit så sentralt ord i denne teksten at eg vel å forklåre det for folk som er analfabetar i nynorsk: nært i slekt.

Endra innhald over tid

Så langt om den opphavlege tydinga. Etter kvart har tydinga utvikla og utvida seg, fortel Våge, som meiner ein artikkel i Store norske leksikon gjev ei fin innføring i omgrepet.

Mulig term	Fordeler	Ulemper
Forskingslitterasitet	Det ligner den engelske og den svenske termen og er presist.	Det er et unorsk ord som klinger unødig akademisk. Man kan ikke bruke «forskingslitterat» om en person.
Forskingskyndighet	Godt norsk ord, og man kan også si at en person er forskningskyndig.	Kyndighet er kanskje for nært knyttet til profesjonelle ferdigheter, f.eks. i definisjonen i Bokmålsordboka.
Forskingsforståelse	Godt norsk ord.	Man kan ikke si om en person at hen er forskningsforstående.
Forskings- (allmenn)dannelse	I naturvitenskaps-sammenheng brukes «naturvitenskapelig allmenndannelse» på norsk om «science literacy».	Litt tungt og høytidelig; for mye knyttet til «takt og tone»?
Forskningsferdighet, forskningskompetanse		Signaliserer i for stor grad at personen kan utføre forskning slik f.eks. en akademisk ansatt i UH-sektoren kan.

– Eit forsøk på definisjon der er «skriftspråklige ferdigheter som gjør at man kan forstå, skape, kommunisere, orientere seg og delta i samfunn som er i endring». Dette rommar mykje meir enn det opphavlege. Det har tydelegvis vore behov for eit omgrep for dette, og i dette tilfellet har det ikkje skjedd ved å lage eit nytt ord, men ved å definere eit eksisterande ord på ny. At meir og meir vert pakka inn i eit eksisterande omgrep, er eit vanleg fenomen.

– *Parallelt kan ein vel seie at literacy utviklar seg til å innehalde mindre og mindre? No er det ingen som tenkjer at det berre tyder å kunne lese bokstavar eller enkle skilt?*

– Nei. Elles føreslår Språkrådet norske avløyserord som lese- og skrivekyndighet, å vere lese- og skrivefør. Dei nemner ord som skriftkunne og skriftkultur. Dette er breie og overordna omgrep, som ikkje er så mykje til hjelp når det gjeld å finne eit anna ord for «forsningsliteracy».

For i tillegg til det overordna og allmenne literacy-omgrepet har vi «del-literacy-ar» for visse saksområde: financial literacy, informational literacy og health literacy.

– Som vi ser, kan ordet verte tilpassa ulike område. Det har elles vore ein diskusjon om termen health literacy. Det kom etter kvart ei melding frå Helse- og omsorgsdepartementet, som med normerande kraft slo fast at den norske termen for dette skulle vere «helsekompetanse». Ifølgje departementet skal dette ordet romme «personers evne til å finne, forstå, vurdere og anvende helseinformasjon for å kunne treffe kunnskapsbaserte beslutninger relatert til egen helse». Då ser ein korleis tydinga har utvida seg veldig.

– *Det er eit steg frå å lese skilt til å ha tekniske ferdigheiter til å finne fram i og gjere seg nytte av Helsenorge.no?*

– Ja, med kompetanse meiner ein nok meir enn lese- og skrivekunne. Ein mistar koplinga til tekst, sjølv om det nok ligg der implisitt. Men i moderne samfunn kan ein jo òg få kompetanse til dømes ved å sjå lærevideoar på nettet.

– *Er tydingsinnhaldet i helsekompetanse ein særnorsk konstruksjon?*

– Nei, dette er ei direkte omsetjing av ein internasjonal definisjon. Det er eit behov for å dekkje noko meir enn å forstå ein tekst som ein har fått tildelt å lese av autoritative fagpersonar. Det ligg noko her om at innbyggjarane skal klare seg sjølve i informasjonssamfunnet. Det nærmar seg idealet om opplyste borgarar.

Elastisitet og litterasitet

Men så dukkar det opp eit problem, som Våge ser det. Fleksibiliteten literacy har på engelsk, der han vandrar mellom ulike samfunnsområde og får tilleggsnamn som «health», er ikkje noko vi problemfritt kan herme på norsk. Og no nærmar vi oss temaet til innsendaren: Kva skal research literacy heite på norsk?

– *Helsekompetanse*, som altså er valt til helsefeltet, kan ein ikkje utan vidare overføre til andre område. Ordet forskningskompetanse er alt i bruk og er meir knytt til å utøve forskning, det ligg ikkje langt unna «fyrstekompetanse». Literacy eller litterasitet kan ein meir direkte overføre til andre felt, men det er bryet verd å finne betre, sjølvforklarande uttrykk. Eg er samd med innsendaren i at «litterasitet» fungerer dårleg i allmenn kommunikasjon.

MARITA KRISTIENSEN er terminolog ved Termbanken, Universitetet i Bergen og leiar for Språkrådets fagråd for fagspråk og språk i samfunn og høgre utdanning.

OLE KRISTIAN VÅGE er terminolog ved Nasjonalt senter for helsefagleg terminologi i Direktoratet for e-helse.

Her uttalar dei seg berre på vegner av seg sjølve.

**Kva ord eller spørsmål bør vi ta opp i språkspalta?
Send framlegg til kjetil.brottveit@forskerforum.no.**

– *Innsendaren treng eit ord som passar i samanhengen lærarutdanning.*

– Det gjev endå meir grunn til unngå litterasitet, for det er viktig at det vert forstått i skuleverket og til dømes i læreplanar. Det er ein kompetanse som skal nå ut til veldig mange, og vi treng eit ord som bidreg til det og ikkje er eit hinder.

– *Kva framlegg meiner du er best?*

– Eg held ein knapp på forskningsforståing. Innvendinga, som innsendaren skriv, er at det manglar eit adjektiv som høyrer til. Ein kan ikkje seie «forsningsforståande», men må ty til forskningskunnsig eller -kyndig. Elles er det ikkje store omskrivinga som skal til: Ein kan seie at nokon har forskningsforståing, seier Våge.

– Og då kan ein vel føye til at substantivet «forsningsforståar» heller ikkje er brukbart.

Ord som gjev innblikk

– *Du har kome med framlegg til norske avløyserord for engelske termar i tidlegare spalter òg. Då har du halde fram at eit ord alt er utbreidd, eller kan verte det, som eit suksesskriterium. Spelar det inn her?*

– Ja, for forskningsforståing er litt i bruk allereie.

– *I denne tydinga?*

– Ja, forskningsforståing om å kunne lese forskning og vurdere kva tyding ho har, er noko ein kan sjå til dømes i læreplanar, seier Våge, som på ny kjem inn på det springande punktet: «nærskylde omgrep».

– Når ein skal vurdere nyord, er det viktig å ikkje lage ord som like godt kunne ha vorte brukte om eit nærskylde omgrep. Det kan forvirre. Difor bør ein ta omsyn til slike nærskylde omgrep når ein skal lage nyord, slik innsendaren har gjort med science literacy. Elles risikerer ein at orda byrjar å kollidere med kvarandre.

– *Det må vere plass i språklandskapet til det nye ordet?*

– Ja, og ein må ikkje danne nye ord for noko som finst frå før. Ord og faguttrykk er som pålar eller koordineringspunkt i kunnskapslandskapet. Dei skal hjelpe oss å forstå fagomgrepa og skilje dei frå kvarandre.

– *Men literacy finst altså frå før. Du meiner det er verd å bryet å finne eit norsk avløyserord?*

– Literacy eller litterasitet i akademiske tekstar for fagfellar er heilt greitt, men skal ein gjere noko elles i samfunnet ved hjelp av det, trengst ord som gjev innblikk.

➡ AV KJETIL A. BROTTVEIT

Runddans i høyere utdanning

Vi innfører høyere yrkesfaglig utdanning i en akademisk språkdrakt. Er det faktisk en oppvurdering av de yrkesrettede fagene eller en historiens runddans vi ser, spør Liv Reidun Grimstvedt.

Hit eit steg og dit eit steg dansar eg fram på skuleveg

Mange av oss husker den første skoledagen, og som i sangteksten til Ingebrigt Davik var det en selvfølge at solen skinte på oss akkurat den dagen. Skolesekken var full av forventninger om å lære det som var viktig. Det var noen som bestemte hva som var viktig for meg som elev både av praktisk og teoretisk kunnskap og kompetanse. Det er noen som bestemmer hva som er den mest verdsette kunnskapen og kompetansen også i dag – og forholdet mellom disse. Ministrene i Kunnskapsdepartementet er slike adressater. 23. mars la de fram Utsynsmeldingen, som handler primært om betydningen utdanning og kompetanse har for samfunnet som Norges viktigste ressurs, med et særskilt fokus på helsefagene, IT og områder som er viktige for det grønne skiftet. Men også viktigheten for den enkelte.

De som skal definere hva som er viktig å vite og kunne, må låne øre til mange og lytte godt

Med selvstendighetskampen fra unionen med Danmark kom kravet om eget universitet for utdanning av egne embetsmenn. Det var viktig for å definere vår egen nasjon. Den lange avstanden til universitetet i København begrenset andelen nordmenn som fikk mulighet til å ta høyere utdanning. Det Kongelige Fredriks Universitet ble opprettet i 1811 som en reaksjon på at Norge ble styrt av danske embetsmenn uten lokal tilknytning og forståelse for de lokale forholdene. Kjennskap til og kunnskap om de lokale og regionale behov og særegenheter har fulgt utviklingen av høyere utdanning i Norge og er viktig også nå. En kjenner ofte hvor skoen trykker om en har den på.

Norge hadde lenge et todelt utdanningssystem med klare akademiske og yrkesfaglige forventninger

De første distriktshøyskolene (DH) ble opprettet som regionale høyskoler i 1969 etter forslag fra Ottosen-komiteen. Sammen med lærer-, sykepleie-, og ingeniørutdanningene skulle DH-ene tilby postgymnasiale korte, yrkesrettede utdanninger i distriktene med toårige økonomisk-administrative fag som pilarer. Det var behov for utdannet arbeidskraft i hele landet, og utdanningsinstitusjonene var viktige for en geografisk fordeling av ungdom. Distriktshøyskolene fikk overgangsordninger til universitetene og tillatelse til å utvikle universitetsfag som historie, engelsk og sosiologi gjennom eksamensloven. Fra midten av 1970-tallet ble også distriktshøyskolene en del av forskningssystemet i Norge.

Veien mot universitet ble dermed åpnet for flere regioner i Norge, og i Rogaland hadde en vært aktive forkjempere for eget universitet siden starten av 1960-tallet. Begrunnelsen var fundert i et universitets attraktivitet og muligheter for forskning som var viktig for regionen. I 1999 fikk Høgskolen i Stavanger som første statlige høyskole rett til å tildele doktorgrad i offshoret teknologi og petroleumsteknologi. Da det ble mulig å søke om «opptrykk» til et kriteriebasert universitet, var egen doktorgrad et viktig steg på veien. Universitetet i Stavanger var en realitet som det første «nye» i oktober 2004

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til kjetil.brottveit@forskerforum.no. Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

AV
LIV REIDUN GRIMSTVEDT
senterleder ved
Senter for sjøsikkerhet, Høgskulen på Vestlandet

etter iherdig og målrettet innsats fra veldig mange. Samtidig ble veien lagt for alle oss andre. Det er umulig å tenke seg at vi i et lite land som Norge skulle ha universitetssykepleiere og høyskolesykepleiere med nøyaktig samme utdanning, akademisk og praksisnær. Det ble behov for økt forskningsfokus for de praksisnære utdanningene.

En høyskolereform og en struktureform har ført de korte yrkesfaglige utdanningene under samme tak som de lengre akademiske disipliner og profesjoner. Det er mye bra med det, og forskningen er viktig og nødvendig. Anders Hanneborg (Forskningsrådet) viser i Khrono 27.2.23 til en nedgang i anvendt forskning i forhold til grunnforskning i perioden fra 2009 til 2019. Dette er bekymringsfullt, og det kan være grunn til å analysere hvorfor dette skjer samtidig som arbeidslivsrelevans blir en stadig tydeligere forventning i UH-sektoren og kravet til forskning er et viktig skille mellom utdanninger på ulike nivå i kvalifikasjonsrammeverket.

Diskusjonen om akademisk og yrkesfaglig drift har vært en gjennomgående og rammebetingelsesstyrt dragkamp i sektoren. Her har Bologna-prosessen spilt en sentral rolle. Med felles lov om universitet og høyskoler var det ikke lenger ett «høyskoleoppdrag» og ett «universitetsoppdrag». Begge utdanningstypene skulle være forskningsbaserte med krav om grunnforskning der en har doktorgradsprogram. Den akademiske driften har veid tyngst, og de aller fleste høyskolene er på god vei eller i mål med sin universitetsambisjon alene eller i fusjon med andre. Dette bare fullfører de reformene som har vært. Nå ser vi en ny bølge med satsing på korte, yrkesfaglige høyere utdanninger tilpasset arbeidslivets regionale behov med

«Rett utdanning til rett tid og på rett sted er viktig for vekst og verdiskaping, men er det en faktisk oppvurdering av de yrkesrettede fagene vi ser?»

Gjesteskribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er **John Peter Collett**, Helga Eggebø, Oddveig Storstad og Lorenz Khazaleh.

Friheten er relativ

videregående skole som opptakskrav. Fylkeskommunene har, som ved opprettelsen av DH, også denne gang et regionalt ansvar for koordinering gjennom kompetansefora, og etablering av studiesentre som Ottosen-komiteen ønsket, har fått en ny renessanse i Hurdalsplattformen.

Kanskje er det ikke noe nytt under solen som skinner på skolevegen?

Utsynsmeldingen peker på behovet for flere kvalifiserte arbeidstakere i hele landet for morgendagens arbeidsliv. Vi ønsker oss en mer praktisk skole samtidig som teorifagene har fått en større plass i grunnskolen. I lang tid har vi etterspurt dokumentert kompetanse hos lærere i de teoretiske fagene, men ikke på tilsvarende nivå i de praktiske og estetiske. Statistisk sentralbyrå viser til at det i 2040 fortsatt vil være lærermangel innenfor yrkesfaglig praktisk-pedagogisk utdanning (PPU). Og vi spør oss stadig hvorfor ungdommene ikke velger yrkesfag. Hva blir medisinen? Jo, vi innfører høyere yrkesfaglig utdanning i fagskolen i en akademisk språkdrakt med studiepoeng som ikke er konvertible til UH-sektorens. Vi diskuterer om det skal være mulig å plassere fagskolene på nivå 6 i kvalifikasjonsrammeverket sammen med de forskningsbaserte utdanningene, og kanskje også utvikle fagskolebachelor eller faghøgskoler.

Vi trenger å utvikle både den erfaringsbaserte og den akademiske inngangen til samfunnsutviklingen i hele landet på en måte som er forståelig både for de som skal gjøre sine viktige studievalg, og de som skal tilsette etterpå. Vi kan lett havne i en uintendert utvikling dersom vi ikke er tydelige nok på hva som skiller utdanningene på fagskolene og på universitetene.

Rett utdanning til rett tid og på rett sted er viktig for vekst og verdiskaping, men er det en faktisk oppvurdering av de yrkesrettede fagene vi ser? Eller har vi kan hende havnet der at ett steg hit og ett steg dit er blitt til en historiens runddans uten en klar retning som lovet i Utsynsmeldingen?

Vil vi i fremtiden ha universiteter som ligner på dem vi har i dag? Jeg avsluttet en bok om Universitetet i Oslo i 1999 med dette spørsmålet, og antydte at svaret var nei. Snart 25 år senere mener jeg at jeg var ganske sannspådd. Universitetene i 2023 er i det minste svært forskjellige fra dem vi hadde i 1998.

Det er blitt mange flere av dem. De har delvis andre oppgaver enn universitetene hadde før. De styres på en annen måte. Og det å være ansatt ved et universitet er grunnleggende forskjellig fra hva det var for 25 år siden.

Gjennom noen hundre år hadde rollen som universitetslærer – i den europeiske/ vestlige universitetsmodellen – fått et innhold som hele institusjonen formet seg rundt. Universitetene var et fellesskap av professorer, med betydelig grad av selvstyre utad og med kollegial styreform innad. Selvstyret var begrunnet med at virksomheten krevde en grad av uavhengighet. Det faglige innhold i virksomheten, forskning og undervisningspensum, måtte professorene bestemme selv, enkeltvis og i fellesskap. De norske universitetene var statsinstitusjoner (som de fleste universiteter i Europa), og staten garanterte langt på vei den faglige og institusjonelle friheten. Universitetenes frihet var en forutsetning for to ting: For det første at vitenskapen fikk utvikle seg fritt, til fordel for menneskeheten i sin alminnelighet. For

det annet at universitetene leverte kunnskap og ferdig utdannede kandidater som var til å stole på. Sannheten er ikke til salgs eller underlagt politisk styring.

Historikere kunne gjøre karriere på å rive ned det idealiserte glansbildet av universitetet. Jeg var selv én av dem. Hverken professorer eller universiteter fungerer i et vakuum. Når universiteter og professorer i mange land greide å bevare sin relative frihet, var det fordi de gjorde nytte for seg. Og viljen til å inngå kompromisser var stor. Prinsippet om «forskningens frihet» har vært et ideologisk effektivt forsvarsargument, men i realiteten et svært tøylelig instrument.

Hvor frie var universitetene ved utgangen av 1900-tallet? Departementsmannen Johan Gjertsen, sekretær for Mjøs-utvalget (1998–2000), kom til Blindern og fortalte oss, til vår overraskelse, at universitetene var fullstendig ufrie. Han kunne i departementet bestemme hva vi skulle gjøre, langt ned i detaljer, hvis han ville. Dette skulle nå bli annerledes. Utvalget ville gi oss frihet.

Vår overraskelse ble ikke mindre av at Gudmund Hernes, i sin statsrådstitid få år tidligere, hadde fortalt oss det stikk motsatte. Uansett hva han lovet av penger til universitetene, var det ikke mulig å styre dem. De gjorde som de ville. De frie og selvstyrte universitetene hadde ikke statsråden noen mulighet til å instruere.

AV **JOHN PETER COLLETT**
professor emeritus i
historie, Universitetet i Oslo

25 år senere ligner dagens styringsmodell mer på Gjertsens enn Hernes', er det nok mange som vil si. I hvert fall er styringsviljen på politisk nivå blitt større, og det ser ikke ut til at reformene etter Mjøs-utvalget underla statsstyringen betydelige begrensninger. Dagens universitetsstyrer ser det åpenbart ikke som sin oppgave å forsvare institusjonenes uavhengighet på samme måte som de tidligere akademiske kollegier.

Den kollegiale indre styreform er forsvunnet. Professorene gikk fra å være medlemmer av et selvstyrt fellesskap til å bli produksjonsmedarbeidere, underlagt en ansatt sjef som selv ikke engang må ha klare faglige kvalifikasjoner (men derimot betydelig høyere lønn).

Hva var grunnen til at det gikk slik? Og er det så farlig? Det må bli tema for kommende spalter.

«Professorene gikk fra å være medlemmer av et selvstyrt fellesskap til å bli produksjonsmedarbeidere.»

Verdien av lærarerfaring

Erfaring frå arbeidslivet er ei sentral kjelde til kunnskap.

Dette kan vi bruke til å forbetre lærarutdanninga i distrikta, meiner Kåre Fuglseth.

LÆRARUTDANNING: Diskusjonen kring gjenetableringa av lærarutdanningane i Nesna har løfta fram ei rad sentrale tema om utdanning i distrikta og avdekt negative konsekvensar av den femårige grunnskulelærarutdanninga for små kommunar og distriktsskular.

Grunnskulelærarutdanningane (GLU) er i utgangspunktet ei særskilt politisk styrt utdanning, ei styring som skal sørge for at utdanninga er nasjonal. Endringar i utdanninga vil difor òg måtte vere politisk styrt. I diskusjonen om kva for endringar som må til, må vi ta utgangspunkt i problema desse utdanningane no står i. Det er på tide å prøve nokre nye løysingar og bringe desse lærarutdanningane inn i diskusjonen om deltaking i læringsaktivitetar i arbeidslivet og framtidig kompetansebehov.

Problema for lærarutdanningane

Problema for utdanninga er velkjende: Studiet tapar i konkurransen med andre yrkes- eller profesjonsutdanningar. Det er òg ein gjengangar i studenteva-

AV **KÅRE FUGLSETH**, professor ved Fakultet for lærerutdanning, kunst og kultur ved Nord universitet

lueringar at studentane vil ha meir praksis. Her er nok rom for å gjere arbeidsrelevansen av utdanninga betre og tydelegare. Utdanninga er lang og integrert, det vil seie at det ikkje går an å hoppe av eller kome inn med andre fag eller praksiserfaring eller andre utdanningstypar mellom GLU 1–7 og GLU 5–10.

Det største problemet i distrikta er likevel at dei har for få skulefag. Ein lærar for klassetrinna 1–7 går ut med å vere godkjend for å undervise i tre eller fire skulefag, og ein lærar i klassetrinna 5–10 med to eller tre fag. Skulane må tilsette fleire lærarar, og lærarane må undervise i fleire fag dei ikkje har utdanning i. Dette verkar også sentraliserande.

Intensjonen var god

Intensjonen med den femårige masterutdanninga var god. Lær-

aryrket er blitt meir samansett eller komplekst med mange nye oppgåver ut over dei reint faglege. I tillegg har kunnskapsmengda i skulefaga auka enormt. Lærarane må forstå grunngevinga for stoffutvalet – i lys av fagforståing og dannelsingsformålet med skulen. Alt dette krev lengre utdanning. Kan vi finne ei ordning som bøter på problema utan å fjerne det femårige løpet?

Praksis med løn

Det ville vere ei sentral oppgåve for eit eventuelt nasjonalt senter for desentralisert og distriktsretta utdanning og forskning i Nesna å setje i gang med forsøksordningar med alternativ organisering. Senteret er omtala i Hurdalsplattforma. Her kan vi tenkje oss fleire måtar å gjere det på, men det er best med forsøk som held seg så tett inntil dagens forskrift med nasjonal rammeplan som mogleg.

Ei enkel løysing kunne vere å gjere om på dei to siste åra av utdanninga. I staden for faget PEL (pedagogikk og elevkunnskap) og første del av masterfaget kan ein opne opp for to nye eller eitt nytt skulefag på anten 30 eller 60 poeng i det 4. året. Så kan studentane gå i betalt praksis med full løn medan dei tek resten av utdanninga, eller kome tilbake til utdan-

ninga og fullføre innan ei viss tid. Masteroppgåva knyter dei då tett til dei erfaringane dei har fått i praksis. Dette vil bøte på at dei får få fag, og at dei ikkje får nok rettlege praksis. Utdanninga totalt sett blir meir arbeidsrelevant.

Lære av erfaring

I forskingsmiljøet ved Nord universitet som har spesialisert seg på praksisforskning (Senter for praktisk kunnskap), kallar vi dette å lære av erfaring for *kompetansemobilisering*. Med unntak av grunnforskning skjer jo innøving og utvikling i stor grad i arbeidslivet. Om vi tek det på alvor, må vi gi yrkesutøvarane verkøy til å skildre, prøve eller teste og til å fornye det som alt finst i praksis, med erfaring som ei sentral kunnskapskjelde.

Det er såleis ikkje akademisering av profesjonsutdanninga som er problemet når det gjeld å skape arbeidsrelevans, problemet er at teoretiseringa så lett går i feil retning. Vi kan mobilisere den kunnskapen og dugleiken yrkesutøvarane med lang erfaring allereie har.

Denne tenkinga kan vi kombinere med ein ny type lærarutdanning. Det har tidlegare ikkje vore politisk vilje til å prøve ut alternative løysingar, men med dagens regjering og stortingsfleirtal burde det ikkje lenger vere det største hinderet.

Debattinnlegget bygger på et innlegg som Kåre Fuglseth holdt på utdanningskonferansen på Nesna 21. mars 2023. Red.

Vi kan mobilisere den kunnskapen og dugleiken yrkesutøvarane med lang erfaring allereie har.

Landsrådet: Stans kuttene i kunnskapssektoren

Forskerforbundet krever at kuttene i kunnskapssektoren stanses. Regjeringen må legge til rette for en velfungerende kunnskapssektor, der fagmiljøene ved forsknings- og høyere utdanningsinstitusjonene har forutsetninger og kapasitet for å levere forskning og utdanning av den høye kvalitet samfunnet trenger.

Det siste halvåret har flere viktige, nasjonale kunnskapsmiljøer måttet tåle betydelige kutt som sterkt svekker mulighetene til å levere på samfunnsoppdraget. Slik kan det ikke fortsette. Skal Norge lykkes med den krevende omstillingen av økonomi og samfunnsliv, slik det er fremhevet i den nylig vedtatte Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning, er det nødvendig å investere i kunnskap.

Les hele uttalelsen fra Landsrådet på våre nettsider forskerforbundet.no.

Frykter studietilbudet svekkes

Regjeringen la 24. mars fram Utsynsmeldingen, som peker ut retningen for fremtidens høyere utdanning og kompetansepolitikk. Regjeringen vil at institusjonene skal satse mer på etter- og videreutdanning og kortere studietilbud rettet mot arbeidslivets behov. Uten å bevilge mer penger.

Det vil få konsekvenser, mener Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind. Hun er bekymret for at vi nå får et finansierings-system som dreier ressursene i retning av kortere studieprogrammer på bekostning av gradsutdanningene.

– Jeg frykter disse endringene på sikt vil gå ut over studentene og svekke norsk forskning, sier Guro Lind. – Ola Borten Moe pålegger universitetene og høyskolene nye

oppgaver, uten å følge opp med mer penger. Resultatet vil bli mindre ressurser til de oppgavene som gjøres i dag, altså undervisning, oppfølging av studenter, forskning og formidling.

Når ansatte i Forsvaret øver mer, tjener andre mindre

Er det rimelig at forskere og politifolk skal få lavere lønn som følge av flere øvelser i Forsvaret? Det er resultatet av dagens beregning av lønnsvekst i staten.

Det ser ut som om forskere og politifolk har fått høyere lønnsvekst enn det som faktisk er tilfelle, skriver leder for Forskerforbundet og Unio stat, Guro Elisabeth Lind, og leder for Politiets Fellesforbund, Unn Alma Skatvold i et debattinnlegg på altinget.no.

De ansatte i Forsvaret fortjener hver krone de får utbetalt som tillegg som følge av forsvarsøvelsene. Men den økte øvelsesaktiviteten i Forsvaret har en utilsiktet konsekvens som ikke er grei: Når ansatte i Forsvaret øver mer, tjener nemlig andre statsansatte mindre.

Denne litt merkelige situasjonen oppstår fordi den såkalte lønnsglidningen i statlig sektor beregnes under ett. Glidningen er de samlede lønnsstilleggene som er gitt i staten siden forrige tariffoppgjør, og er viktig fordi den trekkes fra den samlede rammen i lønnsoppgjøret.

Internasjonal erfaringsutveksling på kvinnedagen

Forskerforbundet var blant deltakerne da fagforeninger innenfor forskning og høyere utdanning var samlet til møte i Brussel 7. og 8. mars. HERSC (Higher Education & Research Standing Committee) er en komité i ETUCE (European Trade Union Committee for Education) hvor spørsmål av betydning for akademia diskuteres.

HERSC er en viktig arena for erfaringsutveksling og for felles påvirkningsarbeid om arbeidsvilkår, finansiering og styring av høyere utdanning og forskning, mener fagsjef Jorunn Dahl Norgård.

– Kjønnsbalanse i akademia var naturlig

nok et hovedfokus når vi var samlet på den internasjonale kvinnedagen. Vi fikk flere landrapporter om blant annet kvinneandel i vitenskapelig toppstillinger. Mye er likt med hensyn til strukturelle og kulturelle barrierer for likestilling, men det er interessant å merke seg at Albania har en kvinneandel blant professorer på 50 prosent, mens andelen i Norge er om lag 35, sier Norgård.

Rabatt: Extra Optical

Unios medlemsfordeler gir deg hele 20 prosent rabatt på Extra Opticals briller og solbriller med styrke! Bruk rabattkode i kassen og du får 20 prosent rabatt på briller og solbriller merket eo Selection.

Extra Optical er en norsk brillesliper som i 10 år har utfordret de tradisjonelle brillebutikkene på pris og sortiment. De fører alle typer brilleglass, og tilbyr like gode briller til en lavere pris. Les mer: unio.no og extraoptical.no.

Rabatt: Novasol

Unio og Novasol har forbedret medlemsfordelen for leie av ferieboliger. Som medlem i et Unio-forbund får du 10 prosent avslag ved å bruke Unio-avtalen med Novasol, ferdig forhandlet.

Novasol er en av de største tilbyderne av ferieboliger og sender hvert år 2 millioner personer på ferie. Lei trygt og velg mellom 50.000 ferieboliger i 19 land. Du kan leie ferieboliger i små og store størrelser og i alle prisleier. Les mer: unio.no og novasol.no.

FORSKERFORBUNDET

- landets største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- har 25 000 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannede.
- arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

KURS OG SEMINARER

Tillitsvalgtopplæring og seminarvirksomhet tilhører vår kjerneaktivitet, og er en viktig forutsetning for arbeidet i Forskerforbundet. Vi tilbyr en kombinasjon av kurs med fysisk oppmøte og digitale kurs/webinar. Alle med verv i lokallag og foreninger kan melde seg på våre kurs og seminar. Følg med på våre nettsider for oppdatert kursprogram: forskerforbundet.no/kurs.

VERV EN KOLLEGA

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag og få vervepeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver, jo mer får du i premie: 500 kr. for ett nytt medlem, 1 500 kr. for to, og deretter 500 kr. for hvert ekstra medlem du verver. På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet
twitter.com/Forsker

@forskerforbundet

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2022–2024: Guro Elisabeth Lind, Oslo universitetssykehus (leder), Kristian V.E. Mollstad, Presteforeningen (nestleder), Ann Cecilie Bergene, NIFU, Kristin Lofthus Hope, Høgskulen på Vestlandet, Belinda Eikås Skjåstad, Universitetet i Oslo, Tord Mjøsund Talmo, NTNU, Hugues Verdure, UIT Norges arktiske universitet, Tony Burner, Universitetet i Sørøst-Norge (1. vara), Bente Ovødie Skogvang, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Brynjar Kulset, Nasjonalbiblioteket (3. vara). **SEKRETARIATET:** GENERALSEKRETÆR: Birgitte Olafsen.

STAB: Kommunikasjonsleder Lars Kolltveit, informasjonsleder Unn Rogmo. **ARBEIDSLIVSAVDELINGEN:** avdelingsjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, spesialrådgiver Kari Folkenborg, spesialrådgiver Jon Wikene Iddeng, spesialrådgiver Åshild Olausson, forhandlingssjef Jorunn Solgaard, spesialrådgiver Andreas Christensen, advokat/spesialrådgiver Ingvild Irgens-Jensen, seniorrådgiver Petter Sommervold, spesialrådgiver Lene Ståhl. **JURIDISK AVDELING:** avdelingsjef/advokat Mariann Helen Olsen, advokat Christoffer Hjelde, advokat Eirik Kollerøy, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Asmund Riegels. **ORGANISASJONSAVDELINGEN:** organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, seniorrådgiver Nina Fjeld, rådgiver Cecilie Frich, seniorrådgiver Brit Helen Hesselberg, rådgiver Rita Kvæl. **ADMINISTRASJONSAVDELINGEN:** administrasjonssjef Kjetil Mørk, arkivleder Kristine K. Brox, seniorrådgiver Aina Nilssen, rådgiver HR & administrasjon Ane Rinnaas Skuseth, konsulent Marit Sømmer, IT-rådgiver Øyvind Åsebøstøl, seniorcontroller Lina Haugland, rådgiver HR & lønn Elisabeth Johansen, controller Sofie Myrland Kjellgren, fagsvarlig medlemservice Linda Pettersson, konsulent Trinelise Aikio, seniorkonsulent Hans Askildsen, seniorkonsulent Tore Sandnes

FORSKER FORBUNDET

Pusser opp på nett

Nye nettsider, modernisert logo og ny felles lagringsløsning for organisasjonen. – Målet er enklere og bedre verktøy for tillitsvalgte og medlemmer, sier administrasjonssjef Kjetil Mørk.

Årvåkne medlemmer har kanskje allerede fått det med seg: I april lanserte Forskerforbundet nye nettsider, og en nyoppusset logo. Administrasjonssjef Kjetil Mørk har ledet arbeidet med å modernisere Forskerforbundets digitale løsninger. Han mener det var på høy tid.

– Nettsidene våre var rett og slett utdaterte. Det handlet delvis om brukervennlighet, og delvis om integrasjon med andre systemer i organisasjonen. De nye nettsidene skal gjøre det enklere å finne den viktigste informasjonen, og har blant annet bedre søkbarhet. I tillegg snakker de bedre med medlemssystemet vårt, noe som gir bedre løsninger for lokallag og tillitsvalgte, sier Mørk.

Alle medlemmer får nå informasjon om sitt medlemskap, sine kurs og vervepoeng,

og tilgang til nyttige verktøy på Min side. Mørk oppfordrer alle medlemmer til å logge inn.

– På Min side kan medlemmene oppdatere viktig informasjon vi trenger om dem, som lønn, arbeidsted og kontaktinformasjon ved behov. Vi oppfordrer alle medlemmer til å logge seg inn på de nye nettsidene for å se om informasjonen vår stemmer, sier Mørk.

Ny designmanual

Med de nye nettsidene kommer det også en ny designmanual og en modernisert logo. Også dette handler om brukervennlighet, forteller Mørk.

– Vi lanserer ikke en ny logo, vi bare pusser opp den vi har så den er lettere å bruke på flere flater. Ikke minst gjelder dette brukervennlighet på mobil, og i sosiale

medier. Den nye logoen er litt skarpere. Nå håper jeg alle lokallag vil ta den i bruk. Den fullstendige designmanualen ligger åpent ute på nettsiden, sier han.

En annen nyvinning mange lokallag allerede er godt i gang med, er den nye, felles lagringsløsningen FLO (InfoCenter). Med denne løsningen er lokallagene sikret trygg lagring, også i en eventuell konflikt.

– Mange lokallag har vært avhengige av en lagringsløsning hos arbeidsgiver, som er sårbar dersom lokallaget havner i konflikt og blir midlertidig utestengt fra løsningen.

InfoCenter er en skyløsning som sikrer tillitsvalgte dokumenttilgang også i streikesituasjoner, og som sikrer trygg utveksling i hele organisasjonen, sier Mørk.

Lagringsløsningen FLO er tilgjengelig via tillitsvalgtportalen.

Administrasjonssjef Kjetil Mørk har ledet arbeidet med å modernisere Forskerforbundets digitale løsninger.

Logg deg inn på Min side

- 🔴 På Min side kan du oppdatere viktig informasjon vi trenger om deg, som lønn, arbeidsted og kontaktinformasjon ved behov. Vi oppfordrer alle medlemmer til å logge seg inn på de nye nettsidene og sjekke at informasjonen er korrekt.
- 🔴 Gå inn på forskerforbundet.no/login
- 🔴 Trykk på Glemt passord og fyll inn e-postadressen du har registrert hos oss
- 🔴 Du vil få tilsendt en e-post med lenke til opprettelse av passord
- 🔴 Bruk e-postadressen og ditt nyopprettede passord for å logge inn
- 🔴 Du vil få tilsendt en kode på sms. Bruk denne for å fullføre innloggingen
- 🔴 Velkommen inn til din nye Min side!

Tiden er ute

«Vitenskapelige ansatte, deres arbeidsgivere og fagorganisasjonene må legge fra seg forestillingene om at vitenskapelige ansatte jobber så mye fordi de liker jobben sin så godt.»

Ordene tilhører professor og instituttleder May-Len Skilbrei, og stammer fra innlegget «Noen må betale for grådigheten i akademia». Innlegget ble skrevet i 2021, rett etter at stipendiat Hannah Løke Kjos hadde ropt varsko i avisa Klassekampen. «Hvor mye skal jeg jobbe gratis?», spurte Kjos. Flere innlegg fulgte i kjølvannet. De pekte på at forskningstiden til de vitenskapelig ansatte ble spist opp, og at fritid og familieliv kom under stadig større press. Denne følelsen av ikke å ha tid til alt man skal, av utilstrekkelighet som følge av for mange oppgaver og for liten tid, kjenner nok alle arbeidstakere igjen. Men få yrker kan vise til like solid dokumentasjon på problemet som de vitenskapelig ansatte.

NIFUs siste tidsbruksundersøkelse viser at de vitenskapelig ansatte ved universiteter og høyskoler i gjennomsnitt har arbeidsuker på over 46 timer – 49 timer for professorer. Og utviklingen går i feil retning. For nesten alle stillingstyper er gjennomsnittlig arbeidsuke i dag lengre enn hva tidsbruksundersøkelsen i 2016 viste. Andelen tid brukt til undervisning har økt, mens andelen FoU-tid i gjennomsnitt har gått ned. Og for de FoU-tunge stillingene som postdoktor, stipendiat og forsker har andelen tid til FoU gått betydelig ned sammenlignet med 2016.

Forskerne har rett og slett ikke tid til å forske.

Slik kan det ikke fortsette. Forskere og undervisere må sikres tid til å gjøre sine pålagte oppgaver, og det må bli lettere å kombinere forskerjobben med fritid og familieliv.

Noe må gjøres, og første skritt på veien mot forandring er at flere får øynene opp for problemet. Derfor brukte vi i Forskerforbundet den siste uken i april på en kampanje som satte søkelys på de vitenskapelig ansattes arbeidspress og merarbeid. Vi gjennomførte et rekordforsøk på verdens raskeste forelesning på NTNU, og vi delte informasjon om forskernes tidsklemme på campus, i debattinnlegg og på sosiale medier.

Budskapet var enkelt: Tiden er ute. Forskere og undervisere må sikres tid til å gjøre jobben sin. Tid til å se hver enkelt student. Og tid til å drive forskningen fremover.

Seiglivet myte

I en medlemsundersøkelse i fjor undersøkte Forskerforbundet de vitenskapelig ansattes oppfatning av arbeidshverdagen og den akademiske karrieren. Også her var arbeidstid et sentralt tema. En av tre av fast vitenskapelig ansatte vurderte å slutte i akademia, og arbeidspresset var den hyppigste årsaken til dette. Kommentarer om høyt arbeidspress og press på fritid og familieliv var en gjenganger i fritekstfeltene i undersøkelsen. «Jeg er egentlig fornøyd med arbeidsoppgavene, det er bare for mange av dem», var en typisk tilbakemelding.

Kvinner oppga i større grad enn menn arbeidspress som en viktig årsak til å slutte i akademia. Tidligere undersøkelser har vist at fire av fem vitenskapelig ansatte bruker mer av fritiden enn ønskelig på jobb. Dette synet kommer også tydelig frem i statsansatteundersøkelsen som ble lagt frem i fjor. Blant alle statsansatte var det nettopp vi som jobber innen forskning og undervisning, som var mest uenig i at balansen mellom arbeidsliv og fritid er god. Det var også denne gruppen som oftest sa seg uenig i at de sjelden er stresset på grunn av jobben, heter det i rapporten.

Forskerhverdagen er tøff, ikke minst for unge forskere. Lange

AV GURO ELISABETH LIND,
leder i Forskerforbundet

«Forskere og undervisere må sikres tid til å gjøre jobben sin.»

arbeidsdager, mange oppgaver og liten tid. Ofte med midlertidig jobb og usikker finansiering. Dette vet vi, og dette har vi solid dokumentasjon på. Men for mange andre er nok synet på forskeryrket at det er en ganske behagelig jobb med stor frihet. Bildet av den langsomt tenkende professoren som spaserer rundt på universitetet med hendene på ryggen og blikket vendt mot himmelen, er en seiglivet myte. Derfor er det så viktig at vi får frem hvordan forskerhverdagen faktisk ser ut i dag.

Hva nå?

Forhåpentligvis vil arbeidstidskampanjen bidra til å endre bildet av forskernes arbeidstid. Og vi skal jobbe mye mer med temaet arbeidstid, som er et av Hovedstyrets tre prioriterte områder dette året. Målet er å spre kunnskap om situasjonen, men selvfølgelig også å endre den.

Noe av det viktigste er å sikre at institusjonene sørger for realistiske arbeidsplaner, blant annet når det gjelder faktorbergingen for undervisning. Andre tiltak krever politisk vilje – også i budsjettprosessene. Det handler om å fullfinansiere nye studieplasser, slik at det ikke blir for mange studenter å følge opp for hver underviser. Og det handler om å få på plass et godt teknisk-administrativt støtteapparat, så forskere og undervisere har tid til forskning og undervisning. Et støtteapparat som mange steder er bygget kraftig ned etter åtte år med blåblå effektiviseringskutt i staten, etterfulgt av et rødgrønt statsbudsjett med realnedgang i grunnbevilgningene til universiteter og høyskoler.

Så handler det også om noe større og enda vanskeligere. Å langsomt bygge en arbeidskultur med mindre arbeidspress og individuell konkurranse. Der de som ønsker det, selvsagt skal kunne forske så mye de bare vil på fritiden. Men der også forskere og undervisere har en selvsagt rett og mulighet til fritid, familieliv og en normal arbeidsbelastning.

Forskerforums nyhetsbrev

Vil du holde deg oppdatert om forskning og høyere utdanning på universiteter, høyskoler, forskningsinstitutter og i arkiv, bibliotek og museum?

Forskerforums nyhetsbrev kommer én gang i uken med nyheter, debattstoff og stillingsutlysninger fra vår nettside.

Vi fortsetter selvsagt å sende deg 10 utgaver i året av bladet Forskerforum, og du kan følge daglige nyhetsoppdateringer på Forskerforum.no.

Meld deg på Forskerforums nyhetsbrev på våre nettsider!

